

Naše planine

NAŠE PLANINE

Revija Planinarskog saveza Hrvatske

»Le Nostre Montagne« — Rivista della
Federazione Alpina Croata

»Unsere Berge« — Zeitschrift des Kroatischen Bergsteigerbundes

»The Mountains« — Review of the
Alpine Association of Croatia

»Nos Montagnes« — Revue de la Fédération Alpine Croate

Iz davač: Planinarski savez Hrvatske

Uprava: Zagreb I, Gajeva 2a, telefon 37-316

Urednik: dr. Željko Poljak, Zagreb III., Škrlčeva 25/I

Redakcioni odbor: prof. dr. Vladimir Blašković, Stjepan Brlečić, Pero Lučić-Roki i dr. Miljenko Rendulić

Izlazi u 6 dvobroja godišnje. Godišnja pretplata za pojedince iznosi 400 Dinara, a za ustanove, društva i poduzeća 1000 Dinara. Cijena pojedinom dvobroju 150 Dinara

Tek. račun 400-73-3-1893

Stamparija »Borba«, Zagreb, Preradovićeva 21

GODINA XII.

RUJAN—LISTOPAD

BROJ 9—10

S A D R Ţ A J

Dr. Vladimir Blašković: Sedamdeset godina dr. Ive Lipovščaka	193
Davor Ribarović: Sa Dedca na Klek	198
Beatrica Đulić: Medeđa jama	203
Srećko Božičević: U skrovištu hajduka	206
Durmitor	209
Petar Lučić-Roki: S malim pastirima Velebita	217
Novi usponi u Kleku	222
Jugoslavenska himalajska ekspedicija	224
Iz literature	225
I. plenum alpinista Jugoslavije	227
Planinari zagrebačkog garnizona	228
Frank S. Smythe: Lavina na Kangčengdžungi	229
Rupnica kod Voćina	235
Vlado Redenšek: Popis spilja i ponora u Hrvatskoj	236
Vijesti	237

Slika na naslovnoj strani:

Vedro jutro na Bijelim stijenama

Foto: Olaf Pajalić

NAŠE PLANINE

GODINA XII.

RUJAN—LISTOPAD 1960.

BROJ 9—10

Dr. Vladimir Blašković, Zagreb

Sedamdeset godina dr. Ive Lipovšćaka

Krsto Hegedušić: Dr. Ivo Lipovšćak (crtež izrađen u ustvaškom zatvoru 1941.)

Ima ljudi, koji ovako rezoniraju: do dvadesetpete svoje godine čovjek je manje više samo dak. U to doba on uglavnom polazi škole, uči, studira, stiče raznovrsna znanja, priprema se za život. Od dvadesetpete do pedesete čovjeka »miluje« i »brusi« život. Tada on polazi neformalnu, ali stvarnu i neposrednu školu života. U njoj provjerava ranije stećena općeobrazovna i stručna znanja, stiče iskustva te ih kaledi i uskladjuje s neposrednim potrebama i zahtjevima životne stvarnosti, e da bi u trećem razdoblju ljudskoga vijeka, od pedesete do sedamdesetpete, mogao dati zrela, iskustveno provjerena i društveno korisna djela trajne ili barem trajnije vrijednosti. Tek nakon sedamdesetpete počinje četvrti, posljednje životno razdoblje, počinje starost.

Takva bi otprilike bila životna shema ljudskoga vijeka prema jednome shvaćanju, neosporno jednostranom, i prema takvom uvelike optimističkom mjerilu sedamdeset godina zapravo ne bi još bila starost. Međutim tempo i dinamika života uopće, a suvremena života napose, u mnogočemu ispravlja i demantira takvu »ishitrenu« shemu te i uz primjenu najpovoljnijeg mjerila s najvišim današnjim prosjekom ljudskoga života (Skandinavci oko 70 godina) moramo priznati i ustvrditi, da navršenih sedam decenija sadržavaju takve bitne životne oznake, koje ipak znače već priličnu starost. Promatrano pak sa stanovišta naših planinara-seniora, koji su svojim nepisanim i uzelnim organi-

zacionim pravilnicima kao donji granični faktor prijema u članstvo seniorskoga kruga postavili »samo« pola stoljeća životne starosti, tada sedam navršenih decenija života prvoga pročelnika prve skupine seniora u planinarskoj organizaciji Hrvatske, a čini se i čitave Jugoslavije, bez sumnje predstavlja značajan jubilej.

Riječ je o dr. *Ivi Lipovšćaku*, popularnom Icetu, pročelniku Skupine seniora Planinarskog društva »Zagreb« i vrijednom suradniku našeg časopisa. Mlada generacija pozna dr. Lipovšćaka uglavnom samo kao još uvijek aktivna »stara planinara« i pročelnika Skupine seniora PDZ-a, koji i danas još voli pričvrstiti skije i znade vješto izbratzdati snježnu pokoricu oko Puntijarke ili Gorščice. Ili, tako znadu reći, čovjek je to, koji nam se već »popeo na glavu« upornim svojim isticanjem potrebe čuvanja i zaštite planinske flore. No društveno je značenje dr. Ive Lipovšćaka mnogo šire i svestranije. Zbog toga mu i treba u »Našim planinama« posvetiti posebnu pažnju.

Rođen u Karlovcu (30. XI. 1889.), gdje je polazio osnovnu školu i otpočeo srednjoškolsko školovanje, klasičnu gimnaziju i pravne nauke apsolvirao je u Zagrebu (maturirao u Donjogradskoj gimnaziji 1909; Pravni fakultet završio 1913, a doktorat prava stekao 1919). Čitav Prvi svjetski rat (od srpnja 1914 do svibnja 1919) proveo je u vojničkoj odori teškoga artiljerca. Zimi 1915.—16. bio je vojnički učitelj skijanja u Visokim Tatrama, odakle krajem veljače odlazi na ruski front u Bukovini. U jeku znamenite Brusilovljeve ofanzive prelazi graničnu i borbenu liniju 4. VI. 1916., predaje se Rusima i malo zatim, već nakon 14 dana, preko Kijeva dolazi u Odesu, gdje se stavlja na raspoloženje I. srpskoj dobrovoljačkoj diviziji. Prema načelima Krfiske deklaracije (od 20. VII. 1917.) ta je divizija kasnije postala Dobrovoljački korpus Srba, Hrvata i Slovenaca.

Doskora se Lipovšćak kao jugoslavenski ratni dobrovoljac našao u borbama na frontu u Dobrudži, gdje je kod mjesta Kokarde bio 26. IX. 1916. teško ranjen u hrptenicu. Ovdje valja napomenuti, da je Icek Lipovšćak već kao mlađić, kao dač i student, vrlo marljivo učio strane jezike te je zarana postao poliglot, tako da je osim materinjeg jezika vladao njemačkim, engleskim i francuskim, a u ratu je brzo i lako svladao još i ruski. Taj mu je poliglotizam sada vrlo dobro došao. Nesposoban za borbu zbog teškog invaliditeta, Icek je nakon djelomičnog ozdravljenja bio tumač hrvatskosrpskog, ruskog i engleskog jezika u ratnim vojnim bolnicama škotskih žena (upravnica dr. Elsie Inglis) te je održavao vezu tih bolница sa srpskim (odnosno jugoslavenskim) i ruskim vojnim i civilnim ustanovama.

Februarsku je revoluciju 1917. godine Lipovšćak proživio u Odesi, a uoči izbijanja Oktobarske revolucije bio je posljednjim savezničkim ratnim transportom prevezen preko Arhangelska na Bijelom moru i oko Sjevernog rta Evrope u Škotsku i Englesku, zatim u Francusku, Italiju i Grčku, gdje — tada već dovoljno oporavljena u siječnju 1918. ponovno uvršten u boračke jedinice te dolazi na Solunski front. (U Mikri kod Soluna bila je tada od dijela srpskih regularnih trupa i dobrovoljačkih vojnih odreda formirana Jugoslavenska dobrovoljačka divizija.) Icek Lipovšćak bio je kao artiljerac premješten (dodijeljen) u Moravsku diviziju, koja je prije početka probroja Solunskog fronta (u kolovozu 1918.) zauzela položaje na istočnom dijelu Kajmakčalan u Nidže planini (ispod Floke, prosječna nadmorska visina oko 2300 m). Tu je i naš Icek aktivno sudjelovao u proboru Solunskog fronta i odatle je sa svojim dobrovoljačkim sudrugovima i suborcima, kao vodnik baterije, preko čitave Makedonije i Srbije u oslobođilačkom naletu i maršu dospio do nizinske ravni Banata, gdje je u Vršcu stavio točku na taj prvi, nesumnjivo veoma burni dobrovoljačko-ratni period svoga života.

Nakon demobilizacije i povratka kući (1919 god.) Lipovšćak je kao predratni upravni vježbenik odmah preuzet u upravnu školu i dodijeljen na rad redarstvenoj oblasti u Zagrebu, ali već 1922. napušta tu službu i odlazi kao pravni savjetnik u privatnu drvno-industrijsku štruku. U vrijeme opće gospodarske krize u svijetu (a ona se nužno odrazila i u Jugoslaviji) Lipovšćak je prinuđen napustiti privatno namještenje u privredi. Vraća se u upravnu službu i tada počinje razdoblje njegovog stalnog i neugodnog premještanja i seljenja širom Jugoslavije; iz Zagreba u Križevce, pa u Vukovar, zatim u Niš i Sušak, da ga napokon 1941. godina i početak rata zatekne u rodnome gradu Karlovcu, odakle se mora sklanjati i bježati pred

*Prve skije
na Vlašić-planini*

Foto: Dr. I. Lipovščak

ustaškim krvolocima preko Bosne (Sarajeva i Kalinovika) u Crnu Goru (Nikšić i Boku Kotorsku).

Ranije već prokljuvana nezadovoljstva i neminovna razočaranja bivšeg dobrudžanskog i solunskog dobrovoljca bila su u travnju 1941. godine zapečaćena gorkim saznanjem o vjerolomnom cinzimu najodgovornijih državnih faktotuma bivše Kraljevine Jugoslavije. Dubok bol taložio se tih dana na teško pozlijedene osjećaje i skrenog jugoslavenskog nacionaliste. Ipak, usprkos mučnom razočaranju i krvavoplaćenim iskustvima, tih turbulentnih i gorkih dana i u Icetu Lipovščaku, kao i u tisućama ostalih poštenih jugoslavenskih patriota, živo je tinjalo optimističko povjerenje u našeg čovjeka, plamtjela je ljubav i odanost prema rodnoj grudi i snažno se razgorijevala vjera u konačnu pobjedu Istine i Pravde. A u golemom i jezivoteškom kolopletu Narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije, u golemom sklopu svjetiljnih stranica i najsvijetlijih knjižavaca naše patnje i borbe, časno zrači i ovaj historijski detalj:

Prijelomnog dvadesetsedmog marta 1941. godine, nekad sebeljubivo zvani »naj-patriotskiji« grad Karlovac, sve napredno i antifašističko u njemu, od komunista do sokolaša, sve je to borbeno uzvarelo u staroj tvrdi na obalama Kupe i Korane i — vjerovali ili ne, ali tako jest! — sa znanjem i uz podršku policije veličanstveno je demonstriralo protiv potpisivanja obaveze o pristupanju Jugoslavije nacističkom Trojnom paktu. A šef te policije bio je — dr. Ivo Lipovščak. Već tada, a ne možda tek nakon El Alameina ili Staljingrada, Icek Lipovščak imao je jasan svoj stav i odnos protiv najreakcionarnije ideologije i najokrutnije društveno-političke doktrine svremena svijeta.

Krijući se od okupatora i njegovih slуга, Lipovščak se iz Boke Kotorske teško probijao prema svome zavičaju i uspio doći do Lešća na Dobri, gdje se namjeravao privremeno skloniti negdje u okviru toga lječilišta, vlasništva jednog bivšeg jugoslavenskog ministra. No, u zao čas. Nije se dospio pravo ni odmoriti, a već je bio prokazan. Dok se još prao i kupao u toplim basenu kupališta, banuše ustaše i odvedoše ga u Karlovac, odakle ga odmah noću čvrsto stegnuta i vezana u lance prepratiše u zagrebačku Petrinjsku ulicu. U ćeliji broj 16 zloglasnog ustaškog zatvora Ivo Lipovščak se našao zajedno s narodnim herojem dr. Božidarom Adžijom, slikarom i akademikom Krstom Hegedušićem (portret-crtež Lipovščaka uz ovaj prikaz izradio je Hegedušić ljeti 1941 u toj ćeliji br. 16), zatim s istaknutim jugoslavenskim nacionalistom, advokatom i jasenovačkom žrtvom, s dr. Otonom Gavrančićem i još s nizom ostalih antifašističkih boraca i žrtava ustaškog terora.

Sestmjesečno maltretiranje u zatvoru pogoršalo je Lipovščaku zdravstveno stanje na hrpenici, pa je poslan u bolnički zatvor, odakle su ga u beznadnom stanju pustili kući. Zahvaljujući brojnim prijateljima lijećnicima, napose specijalisti za unutarnje bolesti dr. Černeu, koji je Icetu bodrio i pomagao u bolnici savjetom, a nakon izlaska iz bolnice sistematski ga liječio, dr. Ivo Lipovščak je danas, eto, živ i aktivan društveni radnik. Preostali ratni dani donosili su pune pregršti brigadi ma kakav prikaz tih teškoća značio bi zapravo ponavljanje i prepričavanje dovolj-

no već poznatih nevolja, s kojima su se svi naši antifašistički borci na neoslobodenom teritoriju neprekidno suočljavali i danomice ih preživljivali.

Nakon rata i oslobođenja zemlje dr. Lipovšćak bio je najprije zaposlen kao pravnik u zagrebačkoj »Elektri« (1947), zatim u Direkciji, pa u Generalnoj direkciji kože i obuće (od 1948 dalje), gdje je krajem 1950. umirovljen. U isto vrijeme, od 1945. naovamo, Icek se ističe i kao društveno-politički aktivista: pet je godina bio član Gradskog odbora SSRN-a (odnosno Narodnog fronta), u osnovnoj organizaciji vrši dužnost potpredsjednika, član je »Sljemena«, stalne komisije za uredjenje nacionalnog parka Medvednice, a posebno još dolaze dužnosti i funkcije u planinarskoj i skijaškoj sportskoj organizaciji.

Tako dakle izgleda jedna strana životne kolajne dr. Ive Lipovšćaka.

Naličje te kolajne odaje *popularnog Icka* Lipovšćaka, svestranog sportskog radnika, marljivog planinara, vrsnog organizatora, uzornog prijatelja i druga.

Vrlo rano (1903 godine), već kao 13-godišnji dječak, Icek redovito planinari Medvednicom. Pješači njome uzduž i poprijeko, temeljito upoznaje tu prirodnu blagodat i pluća Zagreba i ostaje joj najvjernijim poklonikom i propagatorom sve do danas. A Medvednica ga je potakla i odvela i na ostale planine Hrvatske, Jugoslavije, Balkana, Evrope. I tko da sada pobrojava sve bregove i planine, pobrda i gorja, njihove grebene, kose, hrptove, sljemenja, vrhove, litice i zrenike, tisuće kilometara planinskih putova, označenih staza i krševitog bespuća, što ih je Icek propješao i krstarći njima »glodao« ih svojim »gojzericama« u malone punih šest decenija svoje planinarske i planinarsko-skijaške aktivnosti.

Rano počinje i Lipovšćakova svestrana sportska aktivnost. Sažeta u najkraće ona se ukazuje ovako:

Već 1905. godine Icek igra u juniorskoj nogometnoj momčadi HAŠK-a, a od 1907. do početka rata 1914. stalni je i veoma popularni srednji pomagač, zapravo »duša« nogometne momčadi HAŠK-a i reprezentacije Hrvatske. On je i centarhalf u onim početničkim prvim igrama reprezentacije Hrvatske u Pragu, koje su našim nadobudnim mlađićima, ali uvijek fair amaterima, donijele »slavnih« 15:0 i 20:0 u korist čeških majstora nogometne lopte. Posljednju nogometnu utakmicu odigrao je kao jugoslavenski ratni dobровoljac u Odesi, godine 1916., uoči odlaska na front u Dobrudžu, gdje mu je stradala kičma i time bila dovršena karijera natjecatelja u sportu.

No još prije toga, prije rata, Icek postizava lijepe uspjehe i u ostalim sportovima. U lakoj atletici prvi je u našoj zemlji (1907 god.) kopljem prebacio 40 m (42 m), niz nagrada osvaja u plivanju, aktivan je tenisač, u mačevanju je prvak Zagreba (1913 god.), a zimi 1910.-11. pokreća je sportskoga skijanja na medvedničkom Sljemenu i u Hrvatskoj. (Prije toga ski je u Hrvatskoj bio pogrešno demonstriran i prikazan više kao neki kuriozum, negoli kao vrlo praktično i odlično sredstvo za hodanje i kretanje po snijegu. Zbog toga prvi donosilac skija iz Skandinavije u Zagreb, profesor dr. Franjo Bučar, nije isprva ni postigao značajniji uspjeh u propagiranju tog sporta.)

Nije preuvečljano reći, da praktično i sportsko skijanje u Hrvatskoj stvarno počinje s tadašnjim mladim HAŠK-ovcima, među kojima je Icek Lipovšćak neosporni korifej. Ohrabren prvim uspjesima i spektakularnim demonstracijama tog »kralja sportova« (kako je ski nazivao slavni polarni istraživač Roald Amundsen) na Cmroku i Sljemenu, Lipovšćak sa svojim prijateljima i drugovima organizira i vodi poslijednje predratne zimske sezone (1913-14) prvi sportski skijaški tečaj u Mrkoplju. Bio je to prvi susret Gorskoga Kotara i Gorana sa skijama, a nastavak intenzivne skijaške-sportske propagande i aktivnosti uslijedio je u međuratnom razdoblju, između 1929. i 1933. godine, tada u organizaciji odličnog sportskog radnika, šefa željezničke tehničke sekcije u Delnicama ing. Aleksandra Klaića (umro 1936 god.), ali prema uputama, sporazumu i pod pokroviteljstvom dr. Ive Lipovšćaka, tadašnjeg predsjednika Zagrebačkog zimsko-sportskog podsavza.

Prvi svjetski rat prekida snažni razmah sportske djelatnosti u Hrvatskoj, a s 1918. godinom i ostvarenjem Jugoslavije cijelokupna naš javni društveni, pa tako i planinarski i sportski život poprima nova obilježja i odvija se u novim, bitno izmijenjenim društveno-političkim i ekonomskim uvjetima. Bivši referent za zimske sportove u prvom (predratnom) Hrvatskom svesportskom savezu, dr. Ivo Lipovšćak u međuratnom razdoblju (1919-1941) osniva i deset je godina predsjednik Zagrebačkog zimsko-sportskog podsavza (ZZSP). Niz je godina tajnik HAŠK-a, bio je i predsjednik Zagrebačkog nogometnog podsavza (ZNP) i predsjednik Jugoslavenskog nogometnog saveza (JNS), dok je ovaj bio još u Zagrebu (1922-23). Naravno, nala-

Pogled s Kraljeva
Gumna na Vlašić

Foto: Dr. I. Lipovščak

zimo ga i među osnivačima i članovima Ski-kluba Zagreb. U isto vrijeme Icek ne zaboravlja i ne napušta planine te je vrijedan aktivni član najprije Hrvatskog planinarskog društva i, od osnutka dalje, Hrvatskog turističkog kluba »Sljeme«.

Lipovščakova konstruktivna planinarska i sportska aktivnost došla je do vidnog izraza i u oslobođenoj domovini nakon Drugog svjetskog rata. Zajedno s ing. Borisom Bakračem intenzivno radi na obnavljanju planinarske i skijaške društvene aktivnosti (1945–47), a 1948. godine, kad je ostvarena planinarska organizaciona samostalnost i osnovano prvo poslijeratno planinarsko društvo u Hrvatskoj, PD. »Zagreb«, dr. Ivo Lipovščak prvi mu je potpredsjednik i stvarni rukovodilac-predsjednik, budući da izabrani predsjednik (dr. B. Gušić) zbog preopterećenosti drugim dužnostima (pored ostalog, dr. Gušić bio je tada i glavni tajnik JAZU) nije dospijevao na rad u PDZ-u.

Naročitu organizacionu planinarsku aktivnost pokazao je dr. Lipovščak 1954. godine osnivanjem *Skupine seniora PDZ-a*, jedne od najaktivnijih i – usprkos semiorskomu značaju – najglavnijih sekcija prvog, matičnog i najvećeg planinarskog društva u Hrvatskoj. Toj skupini Lipovščak je pročelnik od njena osnutka do danas.

Poslijeratna Icekova planinarska i planinarsko-sportska djelatnost odrazila se i u marljivom publicističkom radu. Osim redovitog objavljivanja »Planinarskih vijesti« u dnevniku »Vjesnik«, dr. Lipovščak je obavio u našem časopisu slijedeće napisе, priloge i prikaze:

Prve skije na Vlašić-planini (NP – I – 1949);

Orjen (NP – II – 1950);

Lelija (NP – III – 1951);

Iz planinarskih zapisnika (NP – IV – 1952);

Zaštita šuma na Medvednici (NP – V – 1953);

Pola vijeka po Medvednici (NP – VI – 1954);

S južnog Velebita (NP – VII – 1955);

Zatvorena ognjišta na Medvednici (NP – VIII – 1956);

O planinarskom skijanju (NP – VIII – 1956);

Andrašević Karlo, nekrolog (NP – X – 1958);

Sirem je skupu planinara i ostale javnosti prilično slabo poznato, da se dr. Lipovščak marljivo bavi i prevodilačkim književnim radom, pa je i u našem časopisu izaošao (1949) njegov odličan prijevod (s engleskoga jezika) informativno-instruktivnog prikaza dr. Hingstona »Fiziološke teškoće pri usponu na M. Everest«. Prije rata dr. Lipovščak je napisao i objavio dvije knjige iz područja skijaškoga sporta, koje su znatno obogatile našu sportsku književnost, a danas već predstavljaju bibliografsku rijetkost.

U toku svoga prilično burnog života dr. Lipovščak je primio brojne izraze javnog priznanja za svoj mnogostruk i plodonosan društveni i nacionalni rad. Među njima posebno je vrijedno istaći vidna priznanja i odlikovanja za jugoslavenske ratno-dobrovoljačke zasluge. To su: Dobrovoljačka spomenica iz Prvog svjetskog rata, dvije zlatne kolajne srpske vojske za hrabrost (t. zv. dva velika Miloša Obilata,

liča), Dobrudžanski ratni križ, Ratni križ Republike Čehoslovačke, a za osobitu hrabrost na Dobrudži 1916. godine dobio je i visoki ruski zlatni orden »Stanislav«. Nije beznačajno ni to, da je dr. Ivo Lipovšćak odlikovan 30. VI. 1936. visokim francuskim priznanjem, diplomom i naslovom »Officier d'Académie« (naslov podjeljuje Ministarstvo prosvjete Republike Francuske, a vanjski je znak ljubičasta vrpca s palminom grančicom).

Prije rata bio je dr. Lipovšćak počasni član HAŠK-a i Ski-kluba, bio je začasni predsjednik Zagrebačkog zimsko-sportskog podsaveta, a danas je začasni član i nosilac značke za zasluge Skijaškog saveza Hrvatske. Za višedesetencijsku planinarsku aktivnost dr. Lipovšćak je 1955. godine odlikovan zlatnom značkom Planinarskog saveza Jugoslavije, a Odbor za proslavlju 10-godišnjice fizičke kulture u FNR Jugoslaviji dodijelio mu je iste godine spomen-plaketu za uspješan sportski i planinarski rad.

Bez sumnje je ime dr. Ivo-Iceka Lipovšćaka trajno ušlo u historiju planinarstva i sporta u Hrvatskoj i Jugoslaviji.

Premda prilično još nepotpun i makar hronološki ponešto suhoparan, možda će ipak ovaj prikaz pridonijeti boljem poznavanju i pripomoći pravilnom poimanju veoma žive, mnogostrane, plodne i društveno korisne aktivnosti pročelnika planinarskih seniora dr. Ivo Lipovšćaka. I još nešto treba posebno istaći. Povrh svih ovde iznijetih odlika i vrednota, Icek Lipovšćak je uvijek i svagdje — pa i u danima svoje posebno delikatne upravne službe — htio i znao biti prije i iznad svega čovjek. Cestit, pošten, plemenit čovjek. A to je ono najljepše i najvrednije. To mu je i bila nezamrljana legitimacija, koja ga je kvalificirala, da je opravданo i već u poodmaklim svojim godinama, u značajnom i presudnom razdoblju obnove i socijalističke izgradnje naše zemlje, bio punih 5 godina član Gradskog odbora Narodnog fronta, odnosno Socijalističkog saveza radnog naroda u srcu Hrvatske, u gradu Zagrebu.

Tome i takovome dr. Ivi-Iceku Lipovšćaku povodom njegove sedamdesete godišnjice srdačna čestitka i dobre želje za dugu još i plodonosnu planinarsko-sportsku i društveno-političku aktivnost.

Davor Ribarović, Split

Sa Dedca na Klek

Dedec, Dedec je bio pod nama. Stisak ruke — samo. I smiješak sreće i ponosa. On je bio pod nama i — u nama.

»Dodi, penjat ćemo »Centralu« u Dedcu«, pisao je iz Ljubljane Baći moj prijatelj.

Došao sam, nisam mogao, a da ne dođem.

O tome smo već prije razgovarali. Tada sam gledao u stisnutu šaku i rekao: »Izdržat će!«, mislio sam na »Traverzu smrti«. »Treba ući samouvjereni!« rekao je on. Nisam imao straha, ni respektta. »Doći ću!«, odgovorio sam.

Sjećam se lani, krajem ljeta, kupali smo se na Firulama u Splitu. »Onda Ribare, da idemo u »Aschenbrennera«, iznenadio me pitanjem. Pogledao sam ga. Cerio se, ali mislio je ozbiljno.

»U Aschen-a'...?« Nisam znao što odgovoriti.

Petnaest dana kasnije ispratio me na vlak. Išao sam za Zagreb. »Onda, ako se odlučiš, piši, pa da idemo!«

Nisam vjerovao u uspjeh. Nisam vjerovao, ali pisao sam da idemo. Nisam vjerovao, ipak otišli smo i došli pod stijenu. Ni tada nisam vjerovao u uspjeh, ali ušao sam u stijenu.

»Aschenbrenner-a« proći? Nisam htio razmišljati, jer to je bio i suviše veliki pojam.

Ušli smo u njega i — prošli ga. Bio sam pomalo razočaran. Prošli smo ga lakoćom. Klinovi su uništili i oduzeli snagu »Achenbrennera«.

Godinu dana kasnije, prilazeći Dedcu, mislio sam: »Ali u traverzi nema klinova. Dedec je ostao Dedec.« No, vjerovao sam u uspjeh. Ovaj put sam znao da moramo proći.

Prva duljina užeta iz klina u klin. Težak »cug«, smetali su klinovi. Sjedio sam na vrhu ljske i preko klina osiguravao. Lijevo od ljske na oko bezazlena priječnica. Baći me prelazi i ulazi u nju. Pet metara lijevo. »Odavde su se vratili!«* »Mi moramo proći!« pomislih.

Stajao je u prevjesnoj ploči. Klin, klimao ga je s dva prsta. Mora izdržati. Penje se gore do vrha male ljske. Treba prijeći lijevo. Grčevite kretnje, »bicikla«, mali oprimci deru vrhove prstiju.

»Pazi, padam!«

Zaustavio se krajnjim naporom. Još ga nikad nisam vidio, da je pao.

Pet, šest metara gore ugledao je klin. Ploča s oprimcima »mikrobima«. Mora! Prošao je. Nismo se vratili.

»Pazi, sad dolazi ono!«

Dolazim do njega, gledam kuda da idem. Iznenaden sam, jer ta traverza je ustvari poluluk prema gore, vodi u žlijeb. Penjem malom zajedom par metara i preko trbuha do klina. Tu treba da počne borba. Stao sam da odmorim ruke. Miran sam kao kad se plivač koncentrira prije starta.

»Hoće li ići!«

»Ići će! Idem, pazi!«

Staloženim i brzim pokretima prelazim metre eksponirane trbušaste stijene. Nisam bio svijestan, da se nalazim u »Traverzi smrti«. Oprimci postaju manji ili »vise« prema dolje. Hvatom se. Ne mogu ni naprijed ni nazad. U prstima skuplja se umor. Pažljivo podižem nogu centimetar po centimetar. Stao sam na odličan nogostup i izašao iz mučne situacije. Do klina još dva metra. Moram proći, ali kako?

Prihvatio sam se sumnjivog oprimka, tek toliko, da se podignem.

»Prošao!« Ukopčavam se u klin. Oprimak, koji je sada bio nogostup, odломio se. Jedan komad pogodio je Bečiju u zatiljak. Čuo sam ga, kako psuje.

Preko prevjesnog nosa izdižem se na polici.

Dedec je riješen, no nitko ništa ne govori. Izgleda da smo pomalo sujevјerni.

Baći prolazi priječnicu. Na polici nastavlja da psuje — još ga boli. Ide naprijed. Gore se vidi dio dobro isklinčanog žlijeba. No, ploča četiri metra visoka, bez oprimaka, ne dozvoljava mu, da dođe do klina. Muči se, ide desno, враћa se. Mora se proći. Odatle su prvi penjači izašli iz smjera i sutradan se vratili i riješili zadatak.

Iz jedne rupe visi klin, jedva стоji u njoj. To je zadnja šansa. Pomilovao ga je, opteretio i oprezno, ali brzo prešao i primio se gore za slijedeći, sigurni klin. Uspjelo je. To je bio zadnji problem. Do vrha još dvije dužine. Dobri oprimci, uživamo.

Čekam ga na vrhu. Prišao mi je.

Oči su nam sjajile, stiskali smo si ruke.

Dedec smo prošli, no, mene čeka još jedan Dedec.

* Radi se o pokušaju uspona 1955. godine hrvatskog naveza Nedjeljko Jakić i Ždenko Šimunović

Prišao mi je. Nismo izdržali i zagrlili smo se. Mjesec je provirio iza oblaka. »Divno je!« — šaptali smo. Vjetar nam se igrao kosom i usna-ma. »Branko! Trebao si biti s nama!«

U naprtnjači bila je oprema za napad. Ovaj put cilj je bio Klek.

Zamislili smo, da desno od »Glave« učinimo novi smjer. Taj smjer mora ustvari da riješi Klekovu glavu. Ujutro smo krenuli »Filac« i ja sa Samarskih stijena, pošto sam dan prije stigao autostopom. Čekao me je. U srcu svaki je čuvao želju.

U sumraku došli smo na Klek. Stijena nas je čekala.

Dogovor je bio, dignuti se što ranije, kako bi do devet sati mogli već biti na gredini i uteći suncu. Sedmi mjesec je bio.

Sutradan trgnuo sam se. Sunce je već bilo dosta visoko. Dovraga! Zakan-snili smo. Žurili smo prema stijeni. Taj dan nam nije smio propasti.

Dan prije nismo uspjeli dobro osmotriti stijenu, pa kad smo stigli do najnižeg dijela stijene, gdje smo namjeravali početi smjer, sišli smo malo niže i oslonjeni o neko stablo, promatrali stijenu.

»Ravno preko prvog prevjesa na drugi prevjes. Idemo!« Visjeli su nad nama. Željeli smo ih.

Ulazim u prvi »cug«. Penjem nesigurno. Iz prevjesnog žlijeba izlazim oznojen. Treba priječiti na desno. Vrlo neugodan detalj. Pokušavam. Slabo se osjećam. Odlučno napravim veliki raskorak i oprezno balansirajući uspijevam se prebaciti na sigurnu policu.

»Filac« dolazi do mene. Sada je na njemu red.

»Ravno gore preko prevjesa!« ponavljam.

Pošao je, no, skrene udesno, slijedi stare klinove. Uskoro krećem za njim. Nalazim ga u velikoj rupi, polici. Pokazuje mi klin s malom zamkom. »Odavde su »absajlali«,* uzet ču ga za uspomenu.«

Ogledavam se i zaključim da iz rupe treba izaći lijevo. Provirim i poviše glave vidim klin. Desetak metara iznad, kao raširena orlova krila stršila je barijera stropova. Pukotina u ploči vodi ravno na veliki prevjes, koji dotad nije bio riješen, o čemu svjedoče još dva kлина u pukotini s malom zamkom.

Pod prevjesom zabijam prvi, drugi klin. Izvijam se i rukom »mirišem« oprimke. Zabijam klin i visim u stremenu. Nalazim se u najtežem dijelu prevjesa. Pokušavam izaći u lijevo. Zabijam klin, koji rukom mogu izvaditi. Poviše sebe vidim pukotinu. Klin nije izdržao. Pao sam, kad sam već mislio da će izdržati. Odmaram se. Ponovo se penjem po visećim zamkama. »Filac« odlično osigurava. Gadno mu je, jer ga u prevjesnom trbuhi drži samo jedan klin.

U istu pukotinu zabijam novi klin. Već sam se izdigao iznad ruba, ali najteže je bilo preda mnom. Nanevriram lijevo, pa desno. Trenje užeta je veliko. Gore visoko vidim idealnu horizontalnu pukotinu. Do nje se izvući i onda priječiti ulijevo.

No, ona je previsoko.

Znoj mi curi. Sumnjam u uspjeh. Odozdola čujem: »Ako ne ide Ribare, vrati se!«

Pogledao sam ga i opsovao. Psovka se zalijepila za suha usta, a znoj mi je oči nagrizao. Časak prije, mislio sam odustati, no sada nikako.

* Radi se o ranijim pokušajima uspona. (Vidi tehnički opis prvenstvenog uspona »Bran-kov smjer« u ovome broju.)

Moram i izvinem se kao životinja. Uže se rastegnulo. Jedva sam zabio klin. U njega se ukopčavam i izdižem. Sređujem zamke i užeta u karabinerima. Sada na lijevo — slobodno bez klina, kakvih pet metara.

Hvatam se šiljatog velikog oprimka, prelazim ga i ulazim pomalo u prevjesnu ploču. Tri metra dalje vidim policu, no uže se zareže u meso. Ne ide, preveliko je trenje. Krajnjim naporom i oprezno uspije mi vratiti se do šiljka. Jednom se rukom držim, a drugom izvlačim uže. Cijelim tijelom visim. Ponovo priječim. Oprezno dohvaćam oprimke, vrlo je teško. Još metar. Opet osjetim uže o pojasu. Natežem kao luđak, a onda naglo popuštam, jer je bol neizdrživa. Uže sijeće pojas. Vraćam se drugi put. Opet visim na šiljku, no nemam snage, da bi se uspio vratiti, pa se spuštam u stremen i odmaram se.

Treći put sam uspio.

Umoran, a sunce prži nesnosno. Uvlačim glavu u rupu.

Navlačim »Filca« s mukom, jer je strašno trenje. Razmišljaj o Dedcu. Na ovakav problem u njemu nisam naišao. Povlačim uže umornim kretnjama. »Ne, u Dedcu nisam bio tako umoran. Ovo je drugi Dede — zvat će se D-2.« Davno sam želio posjetiti jedan smjer Branku Lukšiću, našem pokojnom prijatelju i penjaču. (Kasnije smo smjer nazvali »Brankov smjer«.)

»Filac« se brzo pojavio u priječnici. Prošao je kroz prevjes, pokupio stremene i karabinere, a ostavio klinove. U najgornjem klinu ostavio je i karabiner. Uz nateg užeta, već na kraju snage, došao je do mene. U meni je nešto bjesnilo; ostaviti klinove i karabinere k tome. Tražio sam da se vrati. Nije mogao. Oba smo bili jako umorni. Odvezao je uže i izvukao ga iz karabinera. Nisam se mogao svladati; šteta je bila ostaviti klinove. Kasnije mi je bilo žao. Nisam se lijepo ponio.

Morali smo se žuriti na gredinu.

Slobodno penjanje po teškom, eksponiranom terenu i bili smo na gredini.

O pojasu kao da su mi žeravice. Nisam se odvezivao, jer se ne bi uspio ponovo navezati. »Filac« je legao u hladovinu. Požudno smo pili i jeli čokoladu. Pušili smo. Smiješni smo bili; oko usta i po licu zamazani od čokolade kao djeca, puni zemlje i znojni, ruke izgrebene. Čekali smo da sunce zađe za stijenu. Čekao nas je drugi dio.

Trebamo nastaviti. Pet, šest metara gore vidimo veliki nos. Nanj se treba izdignuti. Zabijam klinove i ukapčam stremene. Na nos, koji visi dolje se ne može. Lijevo je jedna mala kosa polica iznad koje je prevjesna stijena bez oprimaka. U tu policu zabijam klin, pa sasvim lijevo još jedan. Nisam se još uspio ukopčati, kad je prvi klin u polici popustio. Visio sam na užetu, no znao sam, da se mora proći.

Vratio sam se gore. Ukopčao sam lijevi klin. U polici zabijam još jedan, koji služi, da se pomoću zamke držim i izdignem na policu, kako bi se njom prošuljao na nos. No, i on je popustio.

»Vrati se!«

»Ne . . . !«

Spustio sam se, ali sam znao da je problem riješen. Treba ići sada direktno. Dolazim do nosa, uvlačim se između stijene i užeta, koje ide preko lijevog klina. Sjedim na vlastitom užetu. Manevrom se izdižem na nos. Još jedan klin i problem je riješen. Razvezujem jedno uže i tako rješavam zamršeni sistem užeta i zamki.

»Filac« me uskoro prelazi i po kosoj ploči podno prevjesne stijene penje dalje. Pokazujem mu »okuku«, gdje ploča prelazi preko jedne pukotine u

Klek

Foto: Dr. B. Gušić

žlijeb, koji nam izgleda lagan. »Filac« dolazi do police i prepušta mi slijedeću dužinu užeta.

Po ploči zabijam »psihološke« klinove. Prilazim trbuhi, iza kojega je pukotina koja vodi gore. Ovaj problem je veći, nego što smo mislili. Trbuš je bez oprimka. U jednu sitnu pukotinu zabijam »specijalac«.

»Ovaj će iscuriti.«

Najbolje je držao.

Pukotinom se ne može. »Izmišljam« zamku, koju provlačim između dvije stijenke šupljine. Klinovi se ne mogu zabiti. Sve je šuplje, glatko i prevjesno. Klinova nemam. Zovem »Filca«, da dođe do mene, s klinovima. U džepu pronađem jedan i njega uspijevam zabiti. Prije nego što je došao do mene nađem još jedan i zabijam ga dva centimetra niže.

»Kako gore? Da idem preko tebe?« pita Filac.

»Može!«

Podmećem mu koljeno. Oba visimo u zamkama na jednom klinu. Pokušava, ali se odmah vraća, jer je klin sa stremem popustio. Još jednom pokušava. Ne mogu više izdržati, zatvaram oči i već vidim kako padamo. Ne, to nikako...

»Prošao sam«, začujem glas Filca.

Odahnuo sam. Klin sam s jednim udarcem izvadio. Pošao za njim u jednu rupu. Iznad nas je kršljivi prevjes. To će ipak ići. Filac je raspoložen i kreće prvi. To je zadnji problem. No ne može zabiti klin i vraća se. Nije siguran u sebe. Ja pokušavam slobodno proći. Zabijam klin u podnožje prevjesa. Oprimci su kršljivi, a sitni nogostupi klizavi. Krivi zahvat i oprimak se otkinuo. Pao sam. Ruke su mi krvave, ali odluka je da se mora proći. Pušim, da se smirim i polazim.

Prešao sam prevjes. Iznad mene je sada prevjesni kršljivi žlijeb, klin ne mogu zabiti. Idem čitavu dužinu užeta slobodno. U sebi sam osjećao snagu i povjerenje. Znao sam da ću proći. Na kraju, preko malog prevjesa ušao sam u okno. Iz okna preko kršljive ploče u razvedeni teren. Dočekao me je vjetar. Do vrha još jedna dužina užeta. U sebi proživljavamo pobedu.

»Ovaj smjer neka bude umjesto ruže na grobu penjača — našega Branka.«

MEĐEĐA JAMA

NEPOZNATI SPELEOLOŠKI OBJEKT PLITVIČKIH JEZERA

Nacionalni Park Plitvička jezera privlačio je i privlači znanstvene radnike i istraživače raznih struka. Stoga su i pećine tog područja pretstavljale predmet intenzivnog istraživanja i opisivanja raznih autora (Devčić, 1895, Poici, 1890 i 1901, Franić, 1910). Poljak (1914) u svom radu opisuje uglavnom one pećine koje se nalaze u okolini Donjih i djelomično Gornjih Jezera uz objašnjenje postanka istih, a i spomenuti drugi autori opisuju pretežno pećine tog područja, dok su drugi tereni ostali neobrađeni i mnogi speleološki objekti nepoznati. To je i razumljivo, kad se ima u vidu veličina samog područja Nacionalnog parka, pa će trebati još dosta vremena, dok svi speleološki objekti tog područja budu poznati i istraženi.

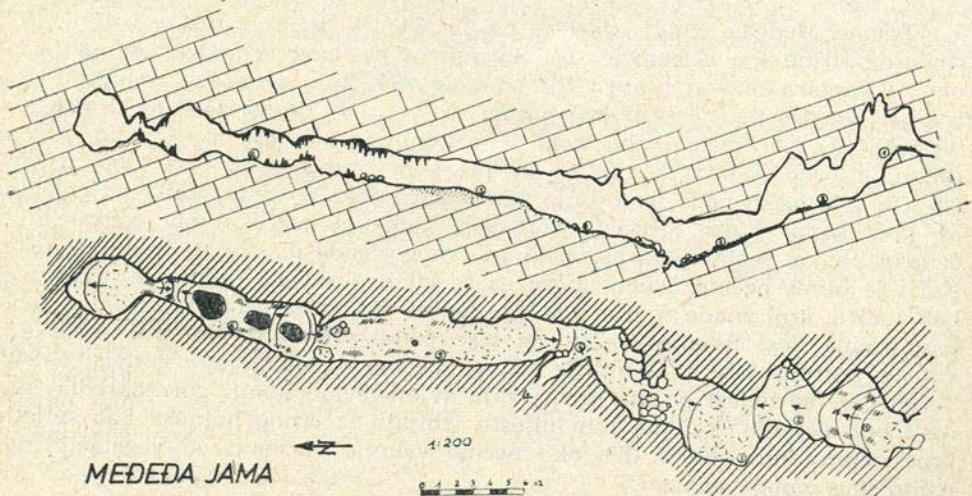
Ovdje bih se željela osvrnuti na jednu pećinu, koja je ostala nepoznata s razloga, što je otvor vrlo malen i što leži u šumi daleko od saobraćaja, i teško ju je naći. Prigodom boravka na Plitvičkim jezerima od 1. V. do 3. V. 1955. spomenuo mi je tadašnji upravitelj Nacionalnog parka ing. Tomislav Špalj jednu pećinu, koja je vrlo lijepa i koja leži daleko u šumi, te ju je teško naći, ali je tada nisam zbog nedostatka vremena dospjela istražiti. Boraveći od 25. VIII. do 29. VIII. 1957. na Plitvičkim jezerima i proučavajući ekologiju tamošnjih šišmiša (Chiroptera), raspitala sam se za spomenutu pećinu, za koju izgleda da zna vrlo malo tamošnjih ljudi. Namještenik Nacionalnog parka drug Branko Grbić označio mi je približan put do pećine, a mještanin Nikola Biga i lugar Milorad Dajić pomogli su mi da je nađem i istražim. Svim ovim suradnicima najtoplje se zahvaljujem za njihovu pomoć.

GEOGRAFSKI POLOŽAJ PEĆINE MEĐEĐA JAMA

Pećina Međeđa jama nalazi se na $15^{\circ} 34' 24''$ istočne dužine i $45^{\circ} 7' 40''$ sjeverne širine (po Greenwich-u). Smještena je ispod vrha Kamenitog Brda, oko 70 metara niže u pravcu SE od kote 934, koja označava najvišu točku tog brijege. Do pećine se dolazi putem što vodi od Bigine Poljane prema novoj cesti za Čorkovu Uvalu. Tom se cestom ide oko 800 m, a zatim skreće desno, u brdo, i kroz šumu ide se pravcem prema vrhu oko 1200 m. Pećinu je vrlo teško naći, jer do nje nema puta, nego cijeli taj put vodi popriječko kroz šumu preko srušenih stabala i kamenja bez ikakvih markantnijih oznaka. Šuma, sastavljena pretežno od crnogoričnog drveća tu je dosta gusta. Kako je otvor pećine malen, može ga se lako mimoći i pećinu je teško naći bez vodiča, koji znade njezin položaj. Jedino što treba označiti za bolju lokaciju pećine, jest pojava, da što se više približavamo mjestu gdje ona leži, stijene postaju više i okomitije. Otvor pećine okrenut je u pravcu S-SW. Teren gdje se nalazi pećina sačinjavaju svjetlosivi dolomiti gornjokredne stariosti bez slojanja, koji na tom mjestu izbijaju iz crnog humusa kao svijetle krpe nepravilnih oblika. Tlo oko pećine vrlo je vlažno i od vegetacije načrtočito ima mnogo paprati.

OPIS PEĆINE

Ulez u pećinu Mededa jama širok je 1,20 m, a najveća mu visina došće do 60 cm, te izgleda kao pukotina. Silaz je moguć samo potruške i zatim se dolazi u dvoranu visine 2, 2 m a dugačku 1,5 m koja služi kao, nazovimo ga tako, predvorje za spuštanje u drugu malu dvoranu A (1) visine 4,10 m, širine 3,4 m i dužine 2,5 m. Tlo kojim se ovdje silazi leži pod vrlo strmim nagibom od 78° i tu strminu ukrašava lijepa siga u obliku zavjesa. Tlo se dalje strmo spušta, ali postoje sigasti stupovi i kameniti dijelovi koji omogućavaju slišanje bez pomagala — ljestava ili užeta. Tlo je strmo još oko 7 metara, ali se dvorana B(2) suzuje, pa opet proširuje (vidi tlocrt), dok visina iznosi od 2,10 do 3,5 metara. Dvorana na kraju završava niskim otvorum visokim 60–70 cm i širokim 2 m. Ovdje se na tlu nalazi mnogo manjeg i većeg srušenog kamenja, koje dobrim dijelom potječe i s površine. Površinske oborine nanijele su dosta materijala, a i oni koji su znali za tu pećinu, bacali su kamenje, da izmjere dubinu, jer im se činilo da je pećina ponor. Kako se vidi iz profila i opisa, pećina ostavlja dojam ponora što je i dalo ime toj pećini, a što nije točno. Dalje se tlo spušta u blagom nagibu preko manjih i većih kamenih blokova i kamenja do prostorije C(3), gdje je koso i mjestimično postaje približno ravno. Tu ima mnogo srušenog kamenja i kamenih blokova. Smjer pećine od otvora do kraja B je N-NE, zatim skreće naglo prema N-NW i opet u pravcu N-NE. Daljnji dio pećine izgleda kao hodnik koji vodi u smjeru E preko kamenih blokova koji leže s desne strane u dio D(4). Tlo se dalnjih 6 metara opet uspinje pod dosta strmim nagibom i tvori sa svodom visine 1,4 do 4 m kao međuhodnik ili dvoranu, koja najprije mjeri u širinu 1,4 m, a zatim se proširuje do 2,4 m. Iz tog dijela pećine dolazi se u jedan hodnik E(5) dužine 10 m, jednolične širine od 2 do 2,40 m i također jednolične visine od 1,60 do 1,80 m. Stijene hodnika dosta su jednolično zabiljene i daju dojam umjetno isklesanog hodnika. Tu se vidi očito djelovanje vode i njezinog toka na postanak tog dijela pećine. Stijene hodnika prevučene su mjestimično kristalima kalcita. Svod zadnje trećine hodnika urešen je stalaktitima, a na kraju hodnika ima i većih stalagmita u obliku stupića

i nakupina prevučenih kristalima kalcita. Brojnost siga na svodu daje vrlo lijep izgled tom dijelu pećine. Preko blokova kamenja dolazi se u dvoranu F(6), u koju se ulazi kroz uski dio između dvije sige visine 1,60 m, a širine oka 3 m. Dok je smjer hodnika bio NEE, ovdje pećina zaokreće još više u smjeru istoka. Dio F(6), koji se zapravo sastoji od dvije male dvorane povezane užim prolazom, je uz početni dio pećine i najbogatiji sigama. Sigaste tvorevine i prevlakte nalaze se ovdje na tlu, na stranama i na svodu u raznim veličinama i raznim oblicima, te daju tom dijelu izgled kao nekog predvorja sa stupovima i statuama. U tom dijelu pećine nalazi se i stajaća voda u dvije lokvice, i u malom jezercu 2 metra dugom i širokom prekom 1 metar, koje je plitko. Na kraju tog dijela tvore stalagmiti i stalaktiti »ulaz« ili »vrata« u zadnji dio pećine, koji pretstavlja malu dvoranu dugačku 4,30 m, široku 3,5 m i visoku 3,20 m. Dvorana je elipsoidnog oblika i nema pećinskih ukrasa. Ukupna dužina pećina iznosi 52,5 m. Relativna vлага iznosila je na dan 28. 8. 1957 u prednjem dijelu pećine do dijela D, koji je dosta suh, 78%. U drugom krajnjem dijelu pećine relativna vлага bila je 92%–96% i taj je dio, a naročito onaj iza ravnog hodnika vrlo vlažan. Temperatura mjerena u prvom dijelu iznosila je u 15 sati 14,2°C, u drugom 15,1°C. Temperatura vani bila je 17°C, a relativna vлага 71%. Vidljivo je da nema vrlo velike razlike u količini relativne vlage prema onoj vani i prvog dijela pećine, što se dobrim dijelom može razjasniti time, da se pećina nalazi na terenu pokrivenom vlažnim humusom i šumom, u koju rijetko prodire sunce, a sam otvor leži u hladu. Pećina je vrlo siromašna faunom i mogla sam primijetiti jedino nekoliko paukova, koji pretstavljaju površinske vrste. Od šišmiša (Chiroptera) u prvom se dijelu zadržavala manja kolonija *Rhinolophus euryale* Blas., i to u rupi na tlu, koja je na tlocrtu označena s upitnikom i crtkasto. Kuda vodi taj prolaz nisam uspjela ustanoviti, jer je preuzak, a da bi ga se moglo dalje istraživati. Svakako da ta šupljina s otvorum od 30–40 cm između kamenja vodi vjerojatno u jedan sistem sitnih podzemnih kanala i šupljina kako to često nalazimo u našim pećinama, jer su šišmiši bez teškoča ulijetali, letili dalje i izlijetali. Međutim ipak smatram da ne vodi duboko.

Ova pećina naročito je bogata sigama razne veličine i postanka, kako sam to navela i u opisu. Koliko su prve dvije dvorane impozantne po sigama-zavjesama i stupovima, toliko u sredini i na kraju drugog dijela nalazimo sitne štapićaste stalaktite i krupnije stalagmite u obliku nakupnina i stupića. Kalcit na sigama je svjetlo sivo-bijele boje, osim u zadnjem dijelu pećine gdje prevladava žućkasta nijansa.

Međeda jama pretstavlja jedan lijep speleološki objekat Nacionalnog parka po svojim sigama, i šteta je, da je pristup do te pećine tako težak. Ona nema ono bogatstvo siga skupljenih na malom rostoru, kao što je to slučaj s Rodića pećinom (Nacionalni park Plitvička Jezera, leži u Plitvičkom Klancu), ali raznovrsnost pećinskih ukrasa i sama konfiguracija daju pećini Međedu jama mjesto jednog od najljepših podzemnih objekata Nacionalnog parka Plitvička jezera.

Srećko Božićević, Zagreb

U skrovištu hajduka

Na ulazu u Novakovu pećinu

Foto: S. Božićević

Polagano smo se uspinjali livadom iza zaseoka Obodašev Han prema Romaniji. Naši su koraci ostavljali tragove na rosnoj planinskoj travi. Sunce se još nije pojavilo iza vrhunaca Mjedenika, ali već je bio dosta vidljivo. Što smo se više uspinjali, vidik je bio sve prostraniji i ljepši. Sunce se pojavilo iza naših leđ i obasjalo čitav horizont ispred nas.

Na nebu isprva nije bilo niti jednog oblaka i vidljivost je bila nevjerljatno dobra. Pred nama je ležao dug masiv Jahorine sa Trijeskom i Ravnom planinom, njezini pošumljeni obronci i njen nastavak, Trebević. Daleko iza njega nazirali su se Igman i Bjelašnica, a prema zapadu Crepoljsko, Bukovik i Ozren. Sela Koran i Pale bila su obavijena laganom maglicom, koja se počela dizati. Nekoliko stotina metara visoke stijene Romanije bile su još u sjeni ističući se svojom bjelom iznad tamno zelenih boja crnogorične šume. Izgledale su poput visokog nepristupačnog zida oko srednjevjekovnog grada.*

Prošli smo kroz šumu i ponovo smo na pašnjaku. Pred nama je selo Careve vode. Čuje se pjesma pastira. Stado se spustilo do ceste i ožednjele ovce piju na malom vrelu.

* ... Planina Romanija je istočno od Sarajeva. Najlakši je pristup na planinu cestom od Sarajeva do Mokrog ili vlakom do željez. stanice Koran, a od nje cestom prema Rogatici do kuća Obodaševog Hana.

Geografi su omedili masiv planine slivovima Kaline i Mokranske Miljacke na zapadu, s juga sливом Prače, s istoka glasinačkom visoravnim, a sa sjevera planinama Maluša, Kratelj i Kuštrovica.

Romanijom prelazi glavni put prema području Drine uspinjući se kod Mokroga na vapnenjački plato planine i spuštajući se kod sela Podromanija prema Drini.

Po geološkom sastavu vapnenjačke su stijene Romanije trijaske starosti. U podnožju vapnenaca dolaze verfenski škrilejvci i pješčenjaci donjem trijasu, u kojima nalazimo veliko

Došli smo do jakog vrela Careve vode. Nedaleko vapneničke stijene, ispod granatog stabla, ograđenog drvenim plotom, izbija jak izvor. U kameno korito pada pet mlazeva vode i široki plitki potok gubi se u grmlju i jaruzi žureći prema jugu. Napustili smo selo i ušli ponovo u šumu.

Sa svojim putnim drugom, kapetanom Stankom, polagano se uspinjem kroz šumu. Kapetan je zavirivao pod grmlje i niske krošnje stabala tražeći gljive, a ja sam se prepustio svojim mislima.

Nakon sat i po laganog hoda od glavne ceste ugledasmo malenu drvenu kuću. Na njoj je krupnim slovima pisalo »200 M DOM«. Kasnije sam saznao, da je to malena centrala, koja daje struju za planinarski dom. Pred domom je naime velik betoniran bazen. U njemu se preko dana nakupi voda iz obližnjeg izvora, koja noću pokreće malu centralu i daje struju za dom. Stigli smo pred planinarsku kuću »Slaviša Vajnera-Cića«. To je neobično lijepa i prostrana kuća.

Topao čaj uz hranu, koju smo ponijeli sa sobom, ugodno je prijao. Nakon doručka sve smo stvari ostavili u domu, a ja sam ponio samo fotografski aparat. Htjeli smo da prije nastupa lošeg vremena obiđemo Novakovu pećinu i sam vrh Romanije.

Između krošanja visokih borova kraj planinarskog doma ugledali smo okomite klisure Dijeve i Velikih stijena. Trebalo se uspeti oko 300 metara od doma do pećine. Put vodi najprije preko livade i dosta se strmo uspinje. Preskočili smo nekoliko ograda i ušli u šumu. Tu smo se našli u samom podnožju stijena. Uska markirana staza vodi prvo preko sitnog siparišta i tada ulazi u samu stijenu.

Kada smo odlazili iz doma, opskrbnik nas je odvraćao od puta u pećinu. Previše je strmo i opasno! Zaista tako i izgleda za svakog onog, koji nije naučen na strmine i vratolomije. Staza je kao usjećena u stijenu. Duboko pod nama vide se vrhovi visokih jela i bukava. Do nas je okomita gola stijena, a nad njom sivo nebo. Sada se trebalo uspeti po strmoj, skoro okomitoj stijeni do ulaza u pećinu. Niska trava i po koji grm odlično su koristili u toj prilici. Popeli smo se do otvora pećine.

Otvor je pećine širok oko 5 metara, a visok 12 metara. Sam je ulaz nekada bio potpuno zazidan. Do danas je ipak ostao sačuvan veći dio zida. Na njemu se naziru otvori, koji su nekada vjerojatno bili osmatračnice. Pećina se od ulaza prema svom kraju postepeno sužuje, a tlo postepeno uzdiže. Dugačka je oko 20 metara i dosta vlažna od vode nakapnice. Nastala je na dijaklazi smjera sjever-jug kao proširena pukotina. Stijene u unutrašnjosti posve su tamne od dima i išarane raznoboјnim imenima brojnih posjetilaca.

Zanimljiv je pogled iz nje. Kao na dlanu leži čitava udolina između Jahorine i Romanije. Odlično se vide Koran i Pale, te svaka cesta u podnožju planine.

U ovoj je pećini prema narodnoj pjesmi živio čuveni hajduk Starina Novak sa svojim sinovcem Grujicom i ostalom družinom. Odmetnuo se u planinu ne pokorivši se Turcima, osvećujući im se za tlačenje raje. Napadao je

---

mnoštvo vrlo jakih izvora. Ovi su izvori brojniji na južnoj i jugozapadnoj strani planine. Vapnenički plato međutim nema stalnih vodenih tokova i većih izvora.

Južno od glavnog puta Mokro — Podromanija planina se postepeno uzdiže prema jugu (od 1200 do 1600 metara). Sjeverno od sela Pale, Hotićina i Žečići Romanija se završava s oko 300 metara okomitim stijenama. Tu su i najviši vrhunci planine: Dijeva (1573 m), Orlovina (1629 m), Velika stijena (1617 m) i najviši vrh od 1649 metara. Sa zapadne strane Romanija završava na 400 metara okomitim Crvenim i Orlovim stijenama iznad sela Mokro.

Na platou Romanije uvjetovano vapneničkim stijenama nalazimo brojne vrtače, ponore i pećine. Poznate su Novakova i Žečeva pećina i ponor kod Bogovičkih stijena.

turske karavane, ubijao Turke i oduzimao im opljačkano blago. Sklanjao se u nepristupačnoj Romaniji, u njezinim vrletnim stijenama. Još danas živi Starina Novak u narodnoj pjesmi:

»Vino piju tri dobra junaka
u prostranoj gori Romaniji.
Jedno jeste Starina Novače...«

Silazak iz pećine teži je nego uspon. Strmina ipak nije tako bezazlena. Za naše alpiniste ovdje bi bio pravi raj. Htjeli smo se uspeti na visoravan Romanije, ali nam se nije dalo obilaziti stijene, već smo skratili put penjući se pravo gore. Polagano smo se uspinjali pazeći, da jedan drugom ne srušimo kamen na glavu. Ukrzo smo bili na vrhu stijene, na vapnenačkoj zaravni.

Odmarači se od uspona promatrali smo kraj pred nama. Ispod nas bili su sitni vrhovi crnogoričnog drveća, a među njima crveni krov planinarskog doma s livadom iza njega. Na podnožju Jahorine vidjeli smo sela Bare i Begovinu, a iznad njih Jahorinu koju je prekrivao tamni kišni oblak. Da se taj kišni oblak nije sve brže približavao Romaniji, ostali bi na ovom mjestu još dulje uživajući u prostranom vidiku.

Pošli smo po visoravni između brojnih vrtača sa željom, da se popnemo na najviši vrh planine. Obilazeći oko vrtača zašli smo među okomite stijene iznad Hotičkog polja. Sam vrh planine nije istaknut. Obrastao je stablima i ne pruža lijepi vidik.

Na povratak prema domu uhvatila nas je kiša. Za čas je to bio pravi ljetni pljusak.

Hodajući cestom prema Koranu često sam se okretao prema Romaniji.

Dok smo dalje pješačili po kiši cestom na Jahorinu kroz oblak su ponovo izvirile stijene Romanije. Nije mi bilo žao, što sada kisnem. Bilo mi je neobično dragoo, što sam video planinu Romaniju, i što sam bio na njenome vrhu.

Jezero Zeleni Vir pod Zubcima na Durmitoru

Foto: J. Plaček 1934.

DURMITOR

Na visokoj kraškoj površini, koja se diže između Tare i Pive, najdubljih kanjonskih dolina Evrope, nalazi se Durmitor, jedna od najljepših planina Jugoslavije. Svojom plastikom, položajem i drugim svojstvima pruža posve drugačiju sliku nego što smo je vični vidjeti u Alpama ili bilo kojoj drugoj evropskoj planini. Sa površi višoke oko 1500 metara kao odsjećeno diže se još 1.000 metara u visinu sam Durmitor sa nizom svojih snježnih vrhova. Isto toliko duboko usjećeni su u toj površi kanjoni Pive i Tare. Egzotiku ovog neobičnog masiva dopunjavaju divni pašnjaci, tamne crnogorične šume, brojna lijepa ledenjačka jezera, snježanici i okomite stijene.

Radi svoje izoliranosti i nepristupačnosti dugo vremena bilo je to planinama nepoznato područje. Velika je zasluga hrvatskih planinara, koji su počeli Durmitor posjećivati dok još nije bilo današnjih cesta i hotela, da je postao poznat širokom krugu evropskih planinara i alpinista. Upravo se navršilo 30 godina od stvaranja našeg prvog planinarsko-turističkog dugometražnog filma, kojem je tema bio upravo Durmitor. Godine 1930. poveli su Branimir i Marijana Gušić veliku akciju za popularizaciju Durmitora i Maglića. Nakon izvršenih penjačkih uspona, te nakon prikazivanja spomenutog filma, izložbi i predavanja održanih kod nas i u inozemstvu svratili su pažnju planinara i alpinista na Durmitor.

Neka ovaj mali niz fotografija, koje su naši planinari tokom nekoliko posljednjih decenija donijeli s Durmitora, obilježi 30-godišnjicu njegovog planinarskog otkrića.

UREDNIK

Slike na str. 211:

Zubci

Foto: M. Belošević (1939)

Šljeme

Foto: V. Novak (1927)

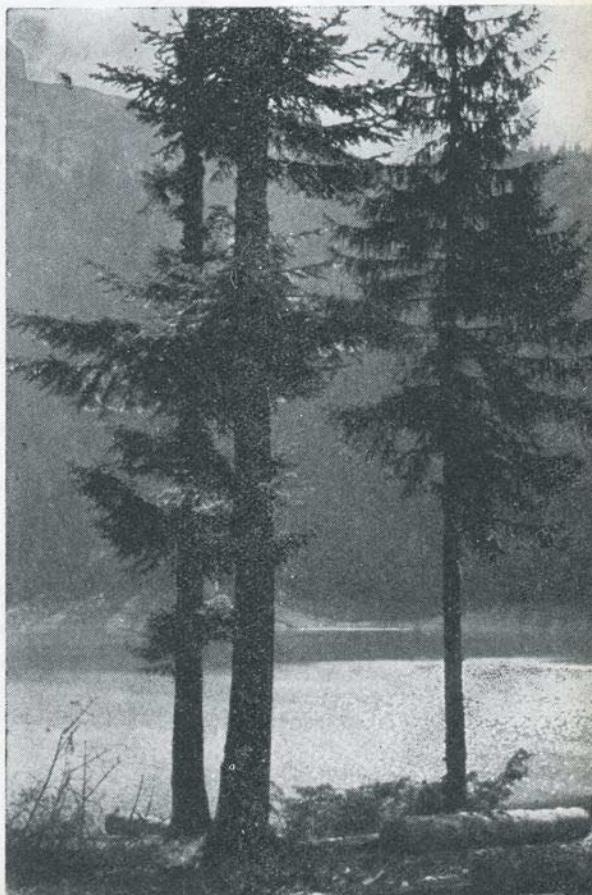
Slike na str. 212:

Bobotov kuk i Zeleni
pasovi

Foto: dr. R. Simonović
(1931)

Bobotov kuk, Štit i
Šareni pasovi iz
Dobrog dola

Foto: Dr. B. Gušić (1930)

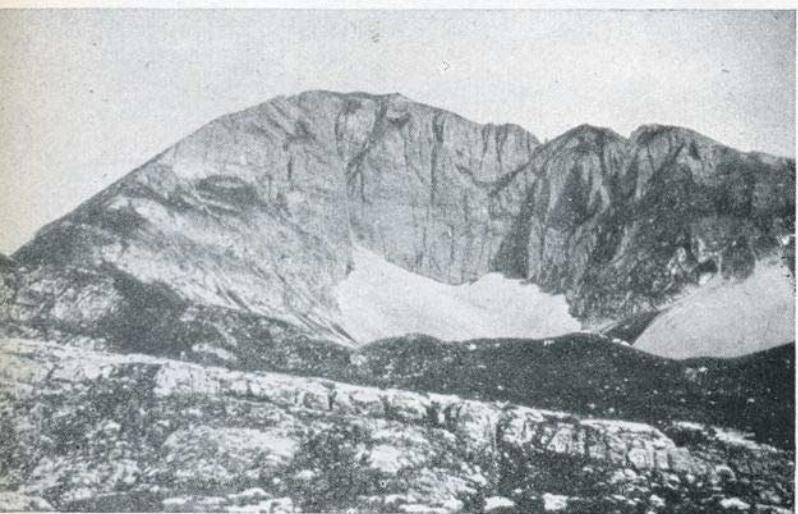
Slika desno:

Na Crnom jezeru

Foto: Dr. M. Plotnikov
(1949)

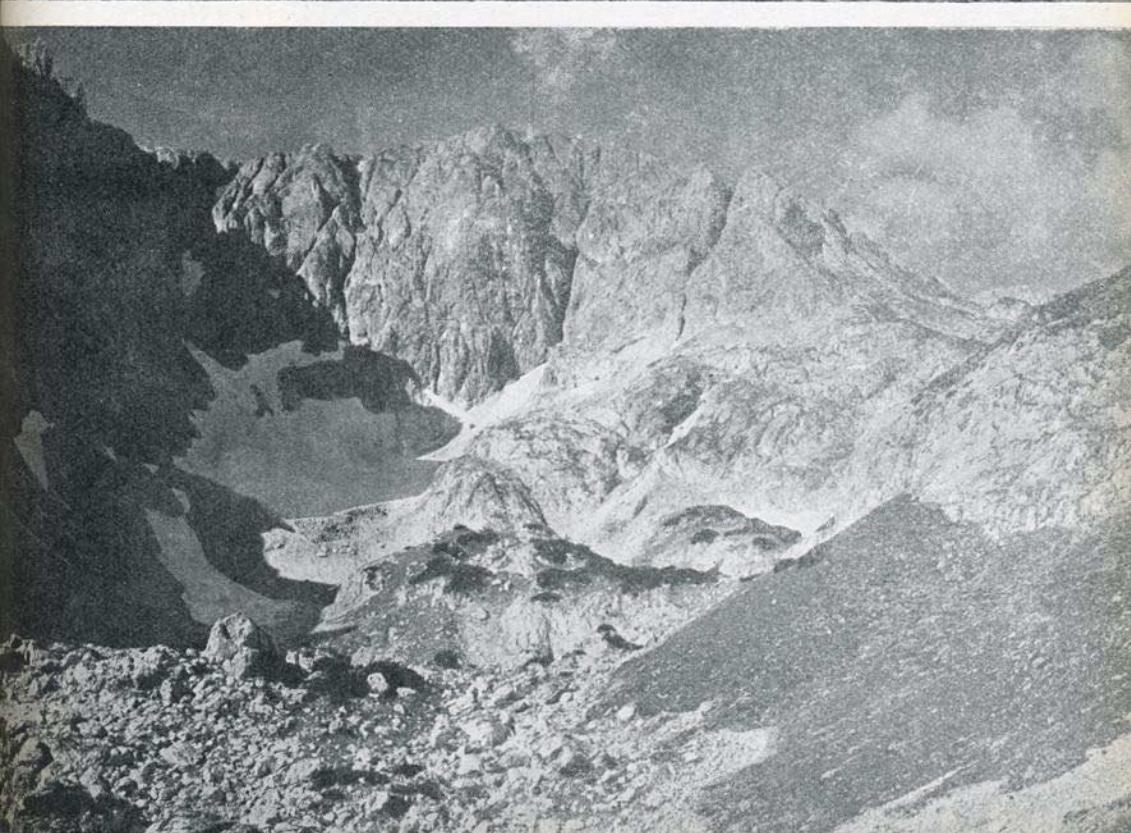
KUKOVI. Durmitorske stijene nastale su uslijed snažnih tektonskih pokreta i djelovanja leda i vode. Na ovom snimku vidi se lijevo Minin Bogaz, a desno Bobotov kuk. U snježnoj bjelini vapnenca i snijega pružaju snažni kontrast tamnozelene mrlje u pojusu klekovine (foto: Barbieri: 1935).

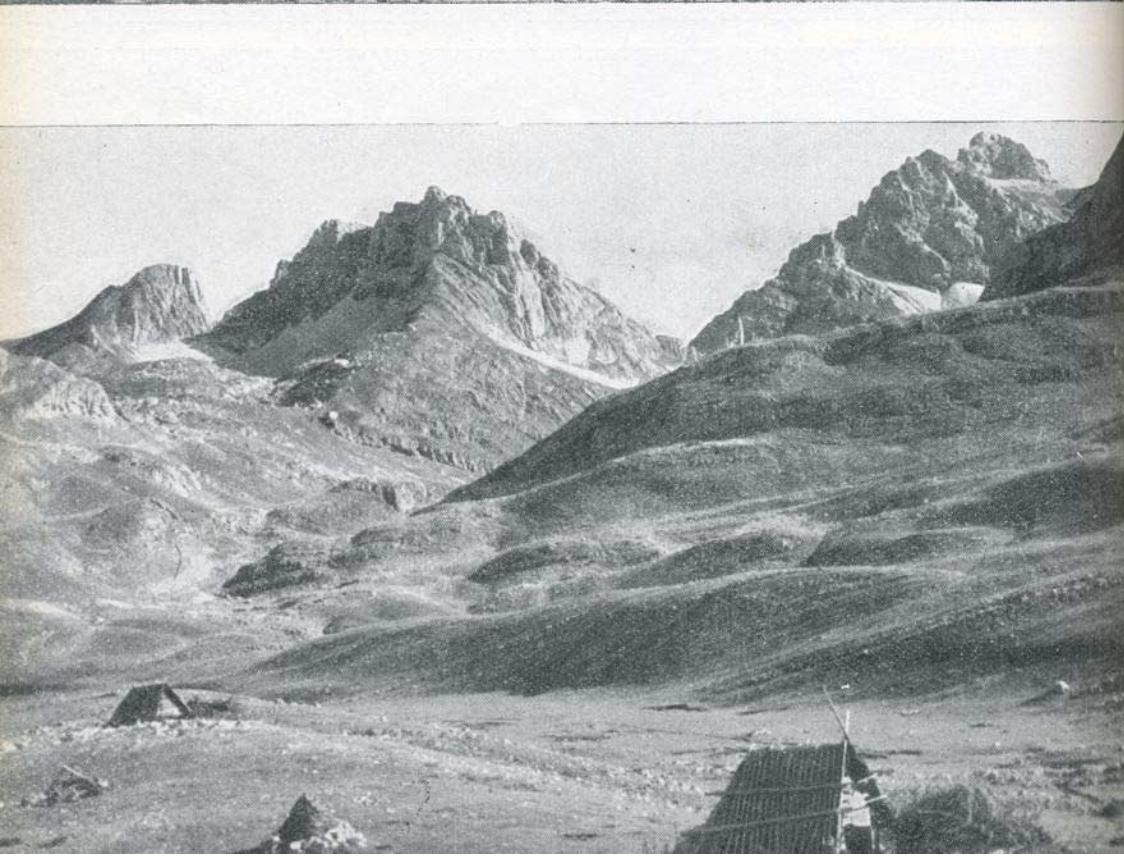

PRUTAŠ. To je markantni vrh visok 2402 m u istočnom dijelu Durmitora, planinari ma slabo poznat radi svoje udaljenosti. Put vodi iz Žabljaka najprije uzbrdo, a zatim treba silaziti 1000 metara duboko u Dolinu Škrčkih jezera, da bi se stiglo do njegovog podnožja. Ipak, njegovu stijenu svladali su alpinisti (B. Gušić, M. Gušić i K. Koranek) već 1930. godine. Slika prikazuje JI stranu s točilima (foto: Dr. J. Poljak: 1931).

BOGAZI. Durmitorsko područje od davnine je prvorazredno pasište i važna etapa stočarskih kretanja. Da je tako bilo već u doba antike, svjedoči nam ime Durmitor nastalo od latinskog »dormitorium«, što znači počivalište. Ovo ime naslijedili su slavenski stočari od svojih pretchodnika, romanskih pastira. I ime Bogazi, kojim se nazivaju prijevoji između vrhova, stvorili su pastiri (foto: Barbieri 1935)

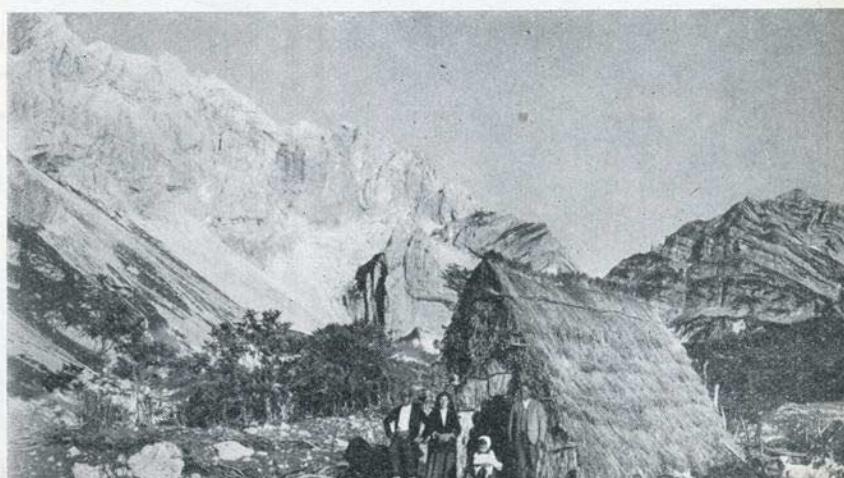
CRNO JEZERO, najveće od tuceta durmitorskih jezera, smjestilo se na podnožju impozantnog Mededa (2280 m). Miris četinarskih šuma, svečana neobična tisina visoke planine i tamne dubine, nezaboravni su doživljaj za svakog planinara. Danas je posjet jezeru laka šetnja, jer od hotela kod Žabljaka nema više od četvrt sata laganog l'a. Oko jezera vodi ugodna turistička staza (foto: Dr. Simonović 1931).

VELIKO ŠKRČKO JEZERO smjestilo se na dnu 1000 m dubokе Doline Škrčkih jezera, okružene Prutom i Bobotovim kukom. Divljava Škrka i neobična boja njenih ledenjačkih jezera iznenadit će svakog tko se uspone na Bobotov kuk i baci pogled na drugu stranu. Unatoč planinarskom skloništu, koje su u Škrkama podigli planinari iz Žabljaka, zbog teškog prilaza ovamo zalaže samo pasjonirani planinari (foto: dr. J. Poljak 1931).

KATUN U ŠKRKA-MA, ljetni pastirski stan Pivljana iz Pišća, sezonsko je naselje, sagrađeno na vrlo primitivan način, a nastanjeno svega tri ljetna mjeseca. Žedne planinare u katunu će gostoljubivo ponuditi durmitorskim specijalitetom, izvrsnim kiselim mlijekom. S time se može računati samo u ljetnim mjesecima, jer je veći dio godine Dolina Škrčkih jezera isključivo carstvo divokozra (foto: Dr. R. Simunović 1931).

B O B O T O V K U K (2522 m), najviši je vrh Durmitora i kulminacija durmitorskih kukova. Njegove nepristupačne stijene dugo su odolijevale posjetiocima. Danas je uspon na njegov vrh jednostavna 6-satna tura po dobro markiranoj planinarskoj stazi. Najljepši pogled na Bobotov kuk pruža se možda sa Savinskog kuka (2312 m), najistočnijeg durmitorskog vrha, odakle je i snimljena ova fotografija (foto: Dr. M. Plotnikov 1949).

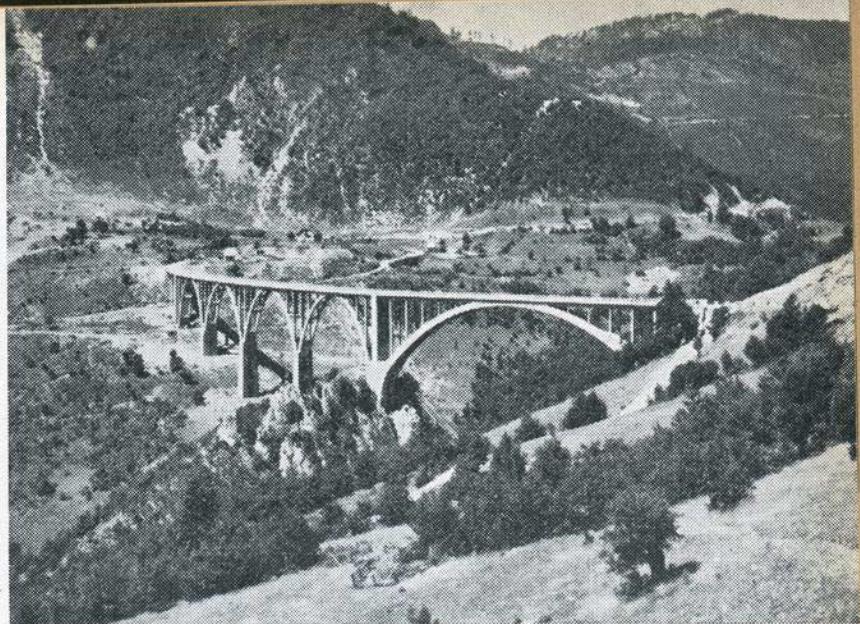

Ž A B L J A K, selo koje se sastoji o dva reda drvenih kuća, strmih, tipičnih krovova, leži na podnožju Durmitora na visini od 1428 m. Autobusnim linijama vezano je u ljetnoj sezoni sa željezničkom stanicom Nikšić i Rudo. Kraj Žabljaka nalazi se veliki novi planinski hotel, idealna planinarska baza za brojne pohode u područje Durmitora (foto: M. Crkvenac 1931).

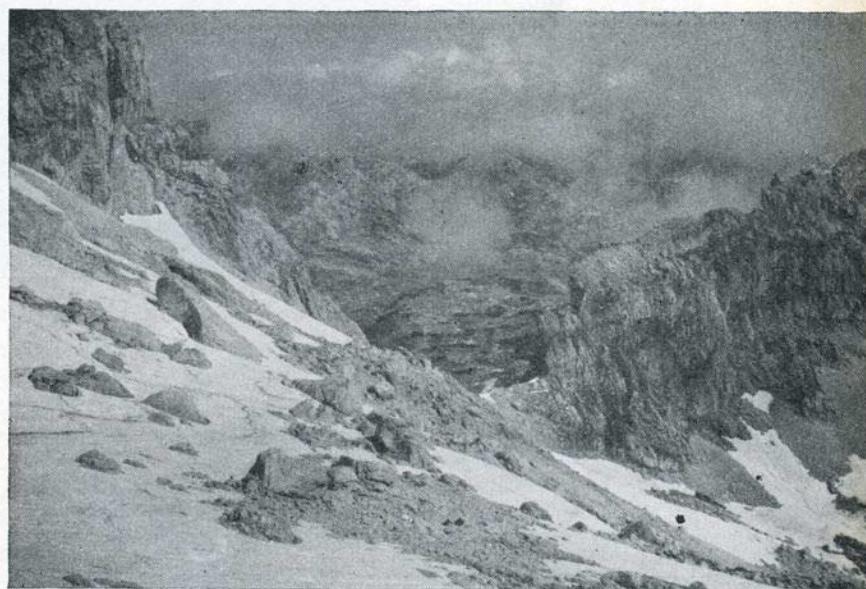

B E G O V A B R D A. U masivu Durmitora ima još i danas stijena na koje nije stupila ljudska noga. Te stijene sa svojom visinom ne bi se mogle usporediti s onima u Alpama, ali zato imaju ono u čemu mnoge stijene u Alpama oskudijevaju, a to je njihova strmina i odsječenost, kao da su nožem prerezane. Ni ova stijena u Begovim brdima nije velikih dimenzija, no njena razvedenost pogoduje penjačima (foto: V. Novak 1930).

MOST NA TARI, gigantska konstrukcija kod sela Đurđevića Tare, divni spomenik tehnike XX vijeka, elegantno je premostio Tarin kanjon. Na visini od 170 metara pružio se smjelo sa stijene na stijenu i putnik koji dolazi na Durmitor od ž. st. Rudo preko Pljevlja, neće znati čemu da se više divi, vrtoglavoj dubini pod mostom, samom mostu ili ljudskom umu koji ga je zamislio (foto: Jurčić 1952).

OBZORJE SE OBLAĆI! Mir i pokoj vladaju u dubokoj i svečanoj tišini snježnih durmitorskih visova. Slikovite stijene, vječni snijeg i suncem obasjani vrhovi zanose srce planinara i pružaju mu obilje užitaka. No još snažniji i dublji utisak ostavlja Durmitor kad se obavije plaštem oblaka, kada se u polumračnim ledenjačkim dolinama kovitaju pramenovi magle, tražeći izlaza među vrhovima (foto: Dr. I. Rubić 1939).

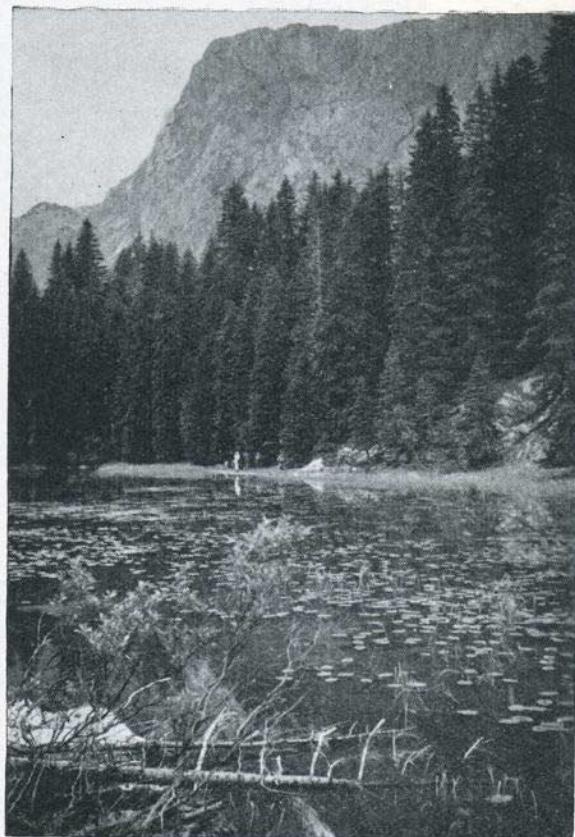

MININ BOGAZ (2402 m) brojnim tornjevima, žlijebovima i točilima, te svojim šljajtim vrhom koji dominira nad Valovitim dolom, duboko impresionira svakog planinara na putu za Bobotov kuk. Svojim skladnim proporcijama, savršenom harmonijom i vrhom koji je nadaleko vidljiv, odavno privlači planinare. Unatoč nepristupačnome izgledu, pruža se sa zapadne strane laki pri-laz na vrh (foto: E. Plotnikov 1949).

ZMIJINJE JEZERO. Kroz prastaru crnogoričnu šumu, preko oborenih stabala pokrivenih mahovinom, penje se čovjek kroz guštaru čitav sat hoda. I kad već izgubi strpljenje, stiže do prekrasnog Zmijinjeg jezera. Žuti cvjetovi lopoča, divlje patke, grane i povijuše koje sežu sve do vode i 300 metara visoka, markantna stijena Crvene grede, koja se zrcali u jezeru, daju dojam silne divljine i romantike. Hladni izvor ispod gustih krošanja uz samu obalu jezera idealno je mjesto za odmor umornoga putnika (foto: Dr. I. Ručić 1939).

ŠARENI PASOVI su veoma zanimljiva geološka tvorba. Na strmim padinama gorskog grebena redaju se naizmjence krivudavi, tamno zeleni i sivi slojevi.

Nad okomitim kamenim stepenicama u pravilnim razmacima redaju se zelene, travnate police, što sve zajedno daje sliku šarenog satkanih pasova. Sareni pasovi pružili su se nad snježanicama na vrhu ledenjačke doline Škrčkih jezera, povezujući masiv Bobotovog kuka i Prutaša. Između Prutaša i Sarenih pasova nalazi se prijevoj Skrčko ždrjelo, kojim prolazi vratolomna staza iz Pive u Dolinu jezera (foto: E. Rakos)

S malim pastirima Velebita

Velebit nije samo najveća, i po svom obliku i smještaju najljepša planina u Hrvatskoj, već on u sebi krije i mnoge zanimljivosti koje se otkrivaju tek kad uđemo duboko u planinu. Nadaleko je poznat po svom ljutom kršu i golim liticama što se dižu s primorske strane, dok se s druge strane prostiru stare, guste šume pokrivači prostrane dulibe i visinske dôce, daleko tamо niz strme ličke obronke.

Velebit je poznat i po silovitoj buri što se zimi ruši s njegovih zasnježenih vrhova prema moru, zatim po velebitskim vucima i medvjedima, srhamama i srnadačima, tetrebovima i opasnim zmijama otrovnicama. Posebno se ističe posebujna flora Velebita, pa ako se samo malo potrudimo, naći ćemo na travnatim vrhovima južnog dijela planine i vrlo rijetkog cvijeća, čak i takvog, kakvog nema nigdje nego samo na Velebitu.

Naročiti značaj i zanimljivost, o kojoj se međutim manje govori ili piše, daju Velebitu njegovi stanovnici, oni čvrsti, košturnjavi ljudi s malih naselja razbacanih i gotovo skrivenih u kršu prisajnih strana duge planine, zbijenih oko ono malo plodne zemlje u vrtačama Alana, Dabrova, Rujna, Paklenice i drugih predjela. Susreti s njima uvijek su srdačni i prisni, a razgovori zanimljivi, tako da ostaju dugo u sjećanju.

Ali osobitu živost naseljima u Velebitu daju mali pastiri, djeca koja već od malih nogu prate na pašu svoja stada ovaca i pokoju kravicom. U proljeće, dok visinske pašnjake još pokriva duboki snijeg, ne udaljuju se oni mnogo od naselja. Ali ljeti nastaje prava seoba do viših ljetnih stanova, pa naročito bučno znade biti na prostranim pašnjacima Struga, na onom visinskom prijevoju, preko kojega vodi prastari put iz Dalmacije u Liku.

Neki su mi doživljaji s malim pastirima Velebita ostali u dubokom sjećanju, i zato bih želio da vam ih nekako ispričam.

Na moru ispod Velebita ljudi su se već naveliko kupali i tražili sjenu pod rijetkim stablima, jer vrućina je početkom ljeta naglo nastupila. Gore, visoko u planini bilo je još uvijek dosta svježe, pa tako nismo ni osjetili osobiti umor od dugog hodanja kroz divlje područje Rožanskih kukova, tog najljepšeg predjela u Sjevernom Velebitu. Moj drug i ja stalno smo bili zaokupljeni neobičnim prizorima što su ih pružale stare šume sa mnoštvom bijelih kukova što su se izdizali svuda oko nas. Bilo ih je najrazličitijeg oblika, od onih tankih i šiljatih, pa sve do masivnih, kupolastih stijena, izbrazdanih žljebovima što su ih kroz vjekove izduble vode kiša i snjegovâ. Šuma je na mjestima bila tako isprepletena, da smo često morali put probijati kakvim kolcem, koji se našao pri ruci. Oko grmova malina nailazili smo često na otiske velikih šapa medvjeda, ali njega nismo sreli, jer se obično kloni pred čovjekom. Uvjeravao sam svog druga, da se medo, ako nas je opazio, sigurno dobro sakrio. No moj se drug ipak stalno ogledavao, kao da čeka hoće li se iza naših leđa pojaviti čupava zvjerka.

Onda mi je ispričao kako je prije nekoliko godina mala grupica planinara s kojom je bio u Velebitu, imala neobičan susret s medvjedom, na prilazu planinarskoj kući pod Vučjakom. Uspinjala su se lagano njih trojica šumskim puteljkom, a jedan od njih malo je zaostao u šumi. Ostala dvojica stala su da

ga pričekaju. Nakon nekog vremena ugledaju ga iza zavoja staze, kako sav preplašen trči prema njima. Kad je blijeđ i bez daha stigao do njih, nije odmah mogao doći do riječi; tek oporavivši se malo, ispričao im je o neobičnom susretu što ga je imao na stazi. Dok je smještavao naprtnjaču, činilo mu se da je o nešto zapeo, a kada je lagano pošao naprijed, osjetio je kao neki udarac po ramenu. Okrenuo se i video kako medvjed iza njegovih leđ diže s tratinе sir što je bio u stražnjem džepu naprtnjače. Pokupivši ga, okrenuo se i mirno otišao svojim putem. On je brzo pojurio prema prijateljima, pa u prvi čas nije ni opazio da mu je poderan džep od naprtnjače, a isto tako i rukav kaputa, gdje ga je medo »pogladio«. Čini se, da ga je medvjed slijedio, privučen mirisom svježeg sira, i čim mu se pružila prilika, domogao se slasnog zaloga. Sve se ipak sretno svršilo, ali ni jedan od te trojice planinara više ne hoda sasvim bezbrižno po stazama velebitskih šuma.

Prepričavajući doživljaje iz planine, nismo gotovo ni opazili da se već pomalo spuštamo po veoma krševitom kraju, gdje više nije bilo ni jela ni smreka, već samo rijetka šumica iskrivljenih bukava. Bilo je sve više krumpirišta ograđenih visokim kamenim ogradama, i za kratko vrijeme našli smo se kod prvih kuća uz šumsku cestu na prijevoju Velikog Alana.

Nekoliko skupina kamenih kućica, razmještenih oko nešto malo plodne zemlje, sačinjava naselje Mirovo. Cesta, što tuda prolazi preko visoravn i spušta se sve do mora, na pilanu kraj Jablanca, izlazi iz velike šume Štirovače, pa je cijelog dana dosta živ promet velikih kamiona koji prevoze debele trupce iz šume do pilane. Sada je podignuta i velika žičara za prijevoz balvana, koja se može lijepo vidjeti ako se vozimo po novom autoputu uz more mimo Jablanca.

U naselju su nas veselo dočekala djeca. Bilo ih je dosta na okupu, jer je već bilo kasno poslijepodne, pa su se mali pastiri već vratili s paše i sklonili ovce u torove. Kada smo im poklonili olovke i blokove za pisanje, nije bilo kraja njihovu veselju, jer ovdje malo koje dijete može redovito ići u školu koja je udaljena desetak kilometara.

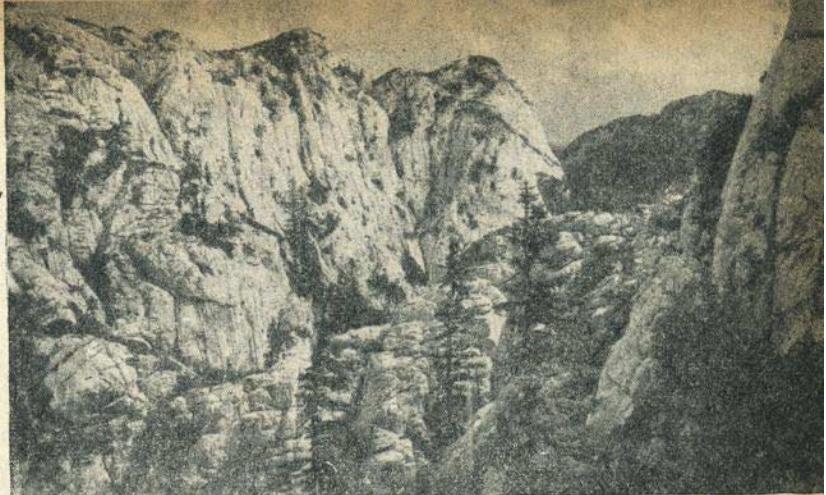
U sumrak se podijelila večera, a onda je trebalo misliti na spavanje, jer ustati treba rano u zoru. Jedan od ukućana ispratio nas je do male suše pokraj kuće, gdje smo se u potkroviju udobno smjestili na suhom sijenu. Čvrsto smo zatvorili vrata sjenika, a onda je sve utonulo u duboku tišinu...

Usred sna, odjednom mi se učini kao da čujem neko struganje i lupanje po vratima. Nisam znao koje je doba noći, ili je možda već i svanulo, jer prozora nije bilo. Prodrmao sam prijatelja, a on onako iza sna zgrabi nož i spremi se na obranu, govoreći: »Da to nije možda onaj naš medo koji voli sir«, jer smo i sinoć večerali sira. Oprezno sam otvorio vrata, i video da je već uvelike svanulo. U dvorištu su bili mali pastiri spremajući ovce na pašu, a dvojica od njih stajala su pred našim vratima držeći u ruci svaki po lončić toplog mlijeka. Zaželješe »Dobrojutro!« i pružiše nam doručak, pazeći da lagana bura, što je puhalo, ne odnese papire istrgnute iz bloka, kojima su lončići bili pokriveni da se mlijeko ne natrusi.

Ne sjećam se da mi je ikada bolje prijao doručak, kao onda, kada su mi ga donijeli mali, gostoljubivi pastiri s Velebita.

*

Nekoliko godina kasnije stajao sam uz vrata prepunog autobusa što je vozio novom asfaltnom cestom od Rijeke prema Zadru. Uoči Prvog maja bilo

Iz Rožanskih kukova

Foto: B. Vrtar 1939.

je putnika i preko određenog broja, jer je susretljivi šofer znao da u te dane svi žele otići što prije iz grada.

Cesta je vijugala podvelebitskim kršem, obilazila male primorske uvalice i naselja, ponekad se uspinjala visoko otvarajući putnicima vidike na plavu površinu mora i otoke s onu stranu Planinskog kanala. Oko Senja, osrednja je bura tjerala pjenušave valove prema otocima. Mala naselja promiču uz cestu kao na vrpci kakvog filma. U nekim su uvalicama svega dvije kuće uz more, a kraj njih privezan stari jedrenjak. Takvi se prizori stalno izmjenjuju uz ovu dugu, kamenu obalu, sve tamo do Starigrada pakleničkog, te zelene oaze usred pustog krša južnih obronaka Velebita i susjednog otoka Paga.

Gusti borov gaj, usred kojeg se nalazi zgrada šumarije u Starigradu, nije jedino zelenilo ovog kraja, jer gotovo svaku kuću okružuju voćnjaci i vrtovi. U gornjim predjelima tamni čempresi i rascvjetani grmovi čine oštar kontrast strmoj, krševitoj pozadini planine s njenim bijelim, zasneženim vrhovima. Još je nekoliko borovih gajeva uz more, a dalje borovi miješani s niskim hrastovima na putu prema selu Marasovićima, što se zbilo pred samim ulazom u Veliku Paklenicu. Selo puno razigrane djece i stada što pasu po livadicama; jedna djevojčica tjera svoje ovce kroz krvudavu i grbavu uličicu prema potoku Paklenici, dok se grupa dječaka natjerava sa starom loptom preko malenog trga. Četvero sitnih, bosih mališana stisnulo se uza zid, stidljivo spuštajući glave dok sam ih fotografirao. Ali su se zato veselo nasmijali, kad su za nagradu dobili bonbona.

Vrijeme se stalno pogoršavati i pred ulazom u nazuži dio kanjona Paklenice postalo je gotovo sasvim tamno. Uskoro su počele i prve kapi kiše. Stari konjski put provlačio se mučno između golemih blokova kamenja, srušenih odozgo s pećina visokih nekoliko stotina metara. Strme, gotovo okomite stijene kanjona približile su se skoro sasvim jedna drugoj, stisнуvši bijesni potok Paklenicu, koji je u slapovima preskačivao kamene blokove i zapreke. Kako li tek mora ovdje izgledati za jakih oluja, kad gromovi udaraju o vrhove stijena, a njihova jeka odzvanja po čitavom usjeku?! Žurio sam se kroz tu divljinu, gdje je svaki korak i svaki zaokret pružao novu sliku razularenih elemenata prirode. A onda se odjednom, na gornjem izlazu iz prodora, sve nekako smirilo, potok i stijene. Poput goleme tvrđave dizala se kosa stijena Anića-Kuka oko

400 metara u visinu, baš kao da štiti ulaz u široku, zelenu dolinu što se uvukla duboko u trupinu Velebita, sve tamo do ispod strmih stijena i zasneženih vrhova Buljme, Babinog vrha i najvišeg grebena planine, Vaganskog vrha.

S raznih strana čulo se blejanje ovaca pomiješano sa zveketom klepki, i vika djece koja su požurivala stado, jer se približavala noć i spremao nevrijeme. Vlažni vjetar provlačio se dolinom i zavijao kroz stijenje, a meni se povremeno činilo da kroz njegov šum i huku čujem slabo blejanje janjeta. Vrijeme se naglo pogoršavalo, vjetar je jačao i počela ponovno padati kiša, a s njom i pokoja velika pahulja snijega.

Požurio sam korake, kada mi se odjednom učini da čujem nekakvo jecanje. Nisam bio siguran, da li me to zavarava huka vjetra, ali sam ipak skrenuo s puta da vidim, nisam li se prevario. Obišavši nekoliko iskrivljenih bukava, iza velikog kamena na rubu rijetke šume ugledah malu djevojčicu s rupcem na glavi, kako tiho plače griskajući jedan kraj svoje marame. Kada me ugledala, najprije je preplašeno zašutjela, a onda se opet rasplakala, tako da dugo nisam mogao saznati šta je muči. Mislio sam da je zalutala i nagovarao je da podje samnom do sela. Ona je samo tresla glavom, i napokon mi kroz plač rekla da je zaostala za stadom, koje su stariji dječaci tjerali žurno kući, a ona je izgubila svoje malo janje, što ga je čuvala od dana, otkad se ojanjilo. Janje je nekuda odlutalo i sad ga ona uzalud doziva i traži. Nastojao sam je utješiti govoreći joj kako mi se čini da sam dolje kod potoka čuo neko slabašno blejanje, pa čemo sada zajedno potražiti janje. Uzeo sam je za ručicu, i upitao kako se zove, a ona mi, brišući preostale suze, odgovori da se zove Maša.

Spustili smo se dolje do potoka, a ona je hitro obišla svaki poveći kamen i zavirila pod svaki grm, dozivajući janje. Kiša je sve jače padala, pa sam djevojčicu zaogrnuo kabanicom i sklonio je pod strehom starog napuštenog mlini. Nastavio sam sâm tražiti oko mjesta gdje mi se prije učinilo da sam čuo blejanje janjeta. Već se hvatao i mrak, a nevrijeme je bivalo sve jače, pa sam se bojao da janje negdje leži potpuno iznemoglo. Odjednom ugledah, iza jednog starog panja, malo, bijelo janje, kako se trese od hladnoće i straha. Bilo je zista iznemoglo, jer se njegovo tiho blejanje čulo tek kada sam mu se sasvim približio.

Veselo sam se požurio natrag do starog mлина, a janje sam stisnuo uza se, da se malo zagrije. No kako se tek Maša razveselila, kada je vidjela da nosim janje. Dotrčala je do mene onako sitna u svojim malim opančićima, i sva prešretna stala ga milovati tepajući mu. Krenuli smo žurno dalje, jer se naglo hvatao mrak. Mala je Maša ispred mene veselo skakutala s noge na nogu, tako da joj je nabранa suknjica poskakivala iznad crnih vunenih čarapa. Gledao sam je onako malu, moglo joj je biti najviše šest godina, a već je imala svoje brige. Ta i ona sudjeluje u čuvanju ovaca, pa kako bi se smjela vratiti kući bez janjeta.

U sumraku se već jedva naziralo onih pet, šest kuća malog planinskog naselja Parića i Ramića. Djeca su sa svih strana požurivala ovce u torove. Na prilazu do kuće, mala je Maša stala vikati: »On mi je naša' janje!«, a onda me uhvatila za ruku, neka svi vide da smo mi već stari prijatelji.

Planinara i putnika iz daljine primaju ovi ljudi veoma srdačno, kao uostalom svagdje u Velebitu, i sve najbolje što imaju pružit će gostu. I dok sam s ukućanima sjedio oko vatre, pričali smo o svemu i svačemu: o vremenu, o njihovom siromašnom kraju koji toliko vole, o dalekim precima što su se doselili ovamo u planinu prije nekoliko stotina godina, jedni sa otoka Paga, u

bijegu pred Mlečanima, a drugi iz Bosne sa rijeke Rame, od straha pred Turcima; na kraju o vucima, što su im još prije nekoliko godina upadali u stada i klali ovce. A mala je Maša mirno sjedila sa strane i s drugom djecom zadovoljno večerala svoj obrok mlijeka sa žgancima.

U rano jutro probudilo me sunce. Sve je bilo čisto, kao okupano poslije kiše. Kroz otvoreni prozor čulo se sa svih dovikivanje, blejanje i zvonjava klepki. Dječaci i djevojke živahno su tjerali ovce prema pašnjacima ispod strmih pećina. Dok se na ognjištu varilo mlijeko, mala me Maša povela do susjednih kuća u naselju. I tamo je bilo mnogo djece, ali samo je crnooka djevojčica Nada pohađala školu u Starigradu, a sada je preko praznika učila i ostalu djecu čitati i pisati.

Već su sva stada otišla na pašu sa svojim malim pastirima. Samo Maša nije ovoga puta otišla za stodom nego me ispratila dolje niz planinu, a onda mi još dugo mahala rupcem što ga je skinula s glave.

Na povratku stalno su mi se misli vraćale na ove ljude, bez kojih bi Velika Paklenica bila potpuno pusta. I dok je sa visokih vrhova Velebita vjetar nosio snijeg prema plavom nebu u dugim, bijelim zastavama, meni se činilo da mi Maša domahuje svojim bijelim rupcem s proplanka iznad malog gorskog naselja.

Tulove grede u Južnom Velebitu

Foto: Dr. R. Simonović 1924.

Prvenstveni penjački usponi

Novi usponi u Kleku

»ŽOHAROV STUP« U CENTRALNOJ STIJEANI KLEKA

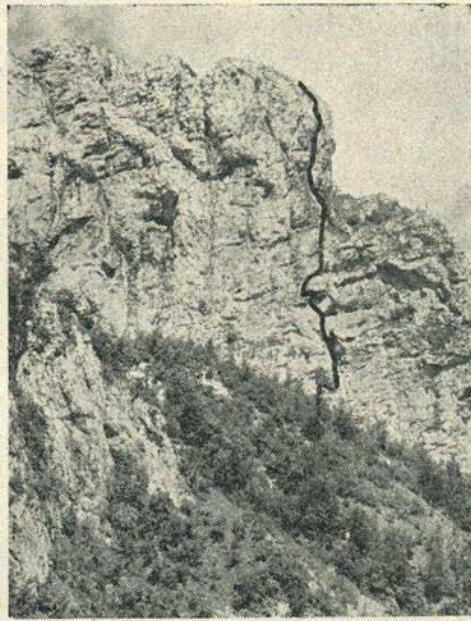
Prvi penjali 25. VII. 1960. Zlatko Smerke A. O. PD »Zagreb« i Zvonko Pašer AO PD »Risnjak«.

Pristup: Markiranim putem na travnati prijevoj na južnom grebenu Kleka. Po točilu dolje, te kroz grmlje pod kosu usjeklinu, koja siječe stijenu u dva dijela. Tu počinje HPD-ov smjer.

Opis: Uzak u Dragmanovu ulaznu varijantu HPD-ovog smjera. Pola dužine užeta do klekovine, odnosno do pod kršljiv crveni odlom. Tu se smjer odvaja od Dragmanove varijante. Umjesto priječnicom lijevo, pravo gore preko klekovine na udobnu policu. Osiguravalište (k). Sa police lijevo u kršljiv prevjes 6 m (VI, 6 k.) Iz prevjesa u okomitu prevjesnu ploču, po njoj ravno gore 25 m (VI, serija od 20 k.) Nakon toga priječnica desno (IV), do izrazitog nosa. Preko njega 1 m dolje na policu. Osiguravalište sigurno. Sa police jedan metar desno u plitki prevjesni žlijeb. Po njemu 15 m gore (VI, 12 k.) te preko kršljivog prevjesa na strmu obraslu policu. Po njoj lijevo gore, pod kršljivu špranju. Preko špranje (IV) do suhog drveta. Od suhog drveta nekoliko metara gore na prislonjenu ljusku. Osiguravalište. Nazad 5 m dolje do iznad suhog drveta. Priječnica desno 5 m (VI, 4 k.) zatim 2 m gore na udobnu

1. Žoharov stup
1a. Varijanta »Z-2«
1b. Varijanta između Dragmanovog i
HPD-ovog smjera
1d. Dragmanov smjer

»Brankov smjer« u Klekovoj stijeni

Foto: Z. Smerke

policu. Osiguravalište. Sa police po strmom žlijebu (V) te kad se izgubi u stijeni, prijećnica lijevo 2 m preko čunjaste ljske u plitku viseću crnu rupu, koja se nalazi u sjecištu horizontale i vertikalne pukotine. Iz nje ravno gore u glatke bijele ploče 6 m (VI, 5 k.) Klinovi slabo drže. To je najteži dio smjera. Četiri metra iznad je nedohvatljivo suho drvo. Jedino rješenje je prijećnica desno 4 m na udobnu policu (VI —). Oprimci sitni u kršljivom prevjesu. Jedini prijelaz je moguć kroz široku kršljivu špranju, gdje su potrebni drveni klinovi (VI, 8 k, 4 drvena klina). Prijelaz je skrajne problematičan. Dalje po 8-metarskom glatkotom žlijebu (IV) u crnu plitku rupu. Osiguravalište dobro. Iz rupe prijećnica lijevo 5 m (V) u plitki žlijeb, po njemu gore te preko prevjesa na široku polici (VI i 12 k.). Sa nje nešto lijevo, te pravo gore po strmoj stijeni na centralni vrh (V —).

Ocjena: Teškoča VI, sa jednim mjestom V. Visina stupa 200 m.; vrijeme penjanja 12 sati.

VARIJANTA »Z-2«

Prvi penjali: Zlatko Smerke AO PD »Zagreb« i Zvonko Pašer AO PD »Risnjak« dne 22. VII. 1960 godine.

Pristup: Kao gore. Do »Z-2« moguće su dvije varijante:

- a) Originalni ulaz HPD-a
- b) Dragmanova ulazna varijanta HPD-a

Opis: Gdje se te dvije varijante sastaju, počinje varijanta »Z-2«. Sa tog mesta ravno gore po strmoj stijeni, koja se kao jezičak proteže kroz nisku klekadinu, te preko 2 skoka (IV —) u ogromnu špilju. Iz špilje kroz mali otvor u njenom stropu na viseći most, po mostu lijevo u usku kršljivu prijećnicu. Po njoj (IV) na prislonjenu ljsku u stijeni. Tu se »Z-2« sastaje sa »Žoharovim stupom«.

Dalje su moguće tri varijante:

- 1) Žoharovim stupom
- 1b) Varijanta između Dragmanovog i HPD-ovog smjera
- 1d) Dragmanov smjer

Ocjena: Teškoča smjera »Z-2« III. Dužina užeta u Žoharovom stupu do 1b i 1d je V i na jednom mjestu VI — . Varijanta je zanimljiva radi ogromne špilje i visećega mosta.

Sastavio: Zlatko Smerke

B R A N K O V S M J E R

Pokušaji predhodnih naveza:

I. Brezovečki - Dragman. Izašli koso gore na gredinu.

II. Jakić - Simunović. Abseilali od prevjesa.

III. Hanzer-Versa. Iz rupe ispod prevjesa desno izveli »spiruhetalni« smjer do gredine.

Pristup: Putem uz stijenu do najnižeg dijela stijene cca 40 metara desno od ulaza u »Glavu«.

Ulaž: Od penjačkog znaka (abseil - klin) po kosoj crvenoj ploči u kosi prevjesni žlijeb na vrh zuba (V.). Prečnicom u desno pet metara i sa police koso gore prečenjem u desno u jarugu i njom preko malog prevjesa u veliku rupu. (polica, k, k). Iz rupe izaci na lijevu stranu ukoso gore pukotinom u ploči do podno barijere stropova. Preko stropa prečnicom pet metara u lijevo do osiguravališta s karakterističnom rupom u visini glave. (VI. + klinovi). Gore po exponiranom, razvedenom terenu, preko male špranje na polici. Još jedan rastezaj sredinom stebra i pet do šest metara razvedenim žlijebom na gredinu (V—).

S najužeg dijela gredine ravno preko prevjesne ploče na nos i s njega na policu. (VI, klinovi).

Smjer preko ploče ispod prevjesne stijene do prevjesne pukotine, koja vodi u rupu (VI).

Iz rupe preko krušljivog prevjesa u exponirani prevjesni žlijeb (VI—, slaba mogućnost zabijanja klinova). Žlijebom jedan rastezaj u veliku rupu i iz nje, krušljivom pločom u razvedeni teren i lako na vrh.

Ocjena: VI Vrijeme penjanja: 10 sati 30'. (ponavljanje u 7,30 sati)

Visina stijene: 150 metara.

Prvi ponavljali: Boris Kulic i Tonko Maroević 18.-19. 7. 1960.

Sastavio: Davor Ribarović

Jugoslavenska himalajska ekspedicija

Članovi naše himalajske ekspedicije, koja je krenula iz Jugoslavije na put 16. ožujka, vratila se u domovinu, postigavši veliki uspjeh. Njeni članovi uspeli su se 5. lipnja na do sada neosvojeni himalajski vrh Trisul II (6690 m), a 7. lipnja Trisul III (6170 m). Nakon uspona na najviši vrh Anda u Južnoj Americi, na 7040 metara visoku Akonkagu, koji je izvršio Jugoslaven Tibor Sekelj 1944. i ponovno 1945. godine, ovo je drugi uspon po visini što su ga do danas izvršili jugoslavenski planinari. Novi uspjeh jugoslavenskog alpinizma, ovaj puta na suprotnoj strani zemaljske kugle, stekao je već široki publicitet. Danova smo mogli pratiti putne izvještaje i dnevnik članova ekspedicije u brojnim našim novinama. No ne samo naša, nego i strana štampa dala je široki publicitet jugoslavenskom pothvatu, a i indijski premijer Nehru govorio je 9. kolovoza u Donjem domu indijskog parlamenta o usponu naše ekspedicije.

Kao što smo već pisali (br. 5—6, str. 140), ekspediciju je financirao Planinarski savez Jugoslavije i neka privredna poduzeća. Planinarski Savez Hrvatske također je pridonio sumu od blizu milijun Dinara za troškove ekspedicije. Voda ekspedicije bio je 46-godišnji slovenski alpinista Stane Kersnik, a članovi: 40-godišnji akademski kipar Marjan Keršič-Belač, inače skijaški učitelj, alpinistički instruktor i član GSS-a, 30-godišnji tipograf iz Celja, Ciril Debeljak, koji za sobom ima 49 prvenstvenih uspona, 25-godišnji student iz Ljubljane, Aleš Kunaver, koji je lani prepenjao poznatu zapadnu stijenu Petit Dru-a, 32-godišnji liječnik iz Tržiča dr. Andrej Robič, koji je bio liječnik ekipi i napokon, najmladi član, 24-godišnji Ante Makhota, student iz Ljubljane, također pobjednik zapadne stijene Petit Dru-a. Ekipi se pridružio i novinar Zoran Jerin, dugogodišnji planinar. U Indiji se pridružio kao gost jedan indijski alpinista, zatim jedan oficir za vezu indijske armije i dva Šerpasa, tako da je ekipa brojala ukupno 11 ljudi.

Mnogi alpinistički komentatori smatraju da osvajanje dva vrlo nepristupačna himalajska vrha pretstavlja ne samo jugoslavenski već i uspjeh svjetske alpinističke zajednice. Naročito ako se uzme u obzir da je podvig postignut pod vrlo nepovoljnim vremenskim uslovima i da su mogućnosti za organiziranje ekspedicije bile prilično ograničene. Materijalna sredstva kojima je raspolagala ekspedicija bila su dosta skromna, a tehnički uslovi na znatno nižem nivou no što su ih imale himalajske ekspedicije nekih drugih zemalja.

Jugoslavenska ekspedicija se mjesecima pripremala za osvajanje vrha Nanda Devi i u posljednjem trenutku je obaviještena od indijske vlade da joj se ne može dozvoliti kretanje na ovom sektoru zbog pograničnih incidenata na ovom području. Odobrenje za Trisul je stiglo kada su se članovi ekspedicije nalazili na brodu na putu za Bombaj. Svaka ekspedicija se dugo priprema i razrađuje u detalje sve planove, proučava literaturu i geografske karte dotočnog sektora, dok su članovi naše ekspedicije tek u posljednjem trenutku dobili vrlo oskudnu literaturu i psihološki su bili nepripremljeni za trisulske vrhove. Pa ipak postigli su izvanredan uspjeh • kome se danas govorи u alpinističkom svijetu.

Za svakog alpinistu trisulski vrhovi pretstavljaju veliku privlačnost, ali su uslovi nevjerojatno teški, vrhovi skoro neosvojivi i zbog toga je rizik neobično velik. Južna strana Trisula u alpinističkom pogledu predstavlja vrlo komplikiran problem. Prvi osvajač Trisula I sa njegove sjeverne strane, alpinista Longstaff je u svojoj knjizi istakao da je sa vrha Trisula video strahovite provalje, tako da je dobio utisak da je sa južne strane uspon skoro nemoguć. Baš s te, neobično teške južne strane, članovi naše ekspedicije su uspjeli da osvoje dva dosad neosvojena vrha i da na njima razviju jugoslavensku, indijsku i zastavu OUN. Jugoslavenski alpinisti su riskirali čak i više nego što je to bilo potrebno. Oni su prebrodili mnoge tehničke prepreke, uložili su maksimum svog alpinističkog znanja i dokazali da su sposobni i za najteže alpinističke podhvate.

Članovi jugoslavenske himalajske ekspedicije su u posljednjem trenutku oduštali od uspona na Trisul I, jer je konstatirano, s obzirom na promijenjene vremenske uslove, da bi ovaj podvig predstavljao neobično velik rizik i da bi se mogao pretvoriti u najtežu tragediju za naš alpinizam. Voda ekspedicije Stane Kersnik je istakao u svom izvještaju da su jugoslavenski alpinisti, pored osvajanja dva vrha Trisula, ispitali cijeli južni sektor trisulskog vijenca, ispitali dosad nepoznati dolinu Kail Gange i na taj način ispunili postavljeni zadatak. Više od polovine članova ekspedicije nije bilo sposobno da nastavi put. Kersnik je obolio, Jerin, također od kompli-

cirane angine, a dr. Robić je bio skoro nepokretan zbog išijasa. Oba indijska gosta bila su nesposobna za samostalne akcije. Kapetan Badval je bio vrlo pozvovan i u dobroj fizičkoj kondiciji, ali bez tehničkog znanja, a Agraval uopće nije planinar. Samim tim sigurnost ekspedicije bila je smanjena na minimum i zbog toga voda naših alpinista nije smio da preuzeme veći rizik, s obzirom da bi to bio »napad bez zaleda«.

Alpinisti koji su bili sposobni za uspone: Mahkota, Kunaver, Keršić, Tensing i Ang Nima morali su da se odmore bar tri dana od ranijih napora i da se dobro pripreme za uspon na Trisul I. Međutim, tada su meteorolozi počeli nagovještavati nailazak monsuna i početak sezone kiša. Osim toga, vremenske nepogode su bile svakodnevna pojava. Svakog popodneva padao je snijeg, tako da se stalno povećavala i opasnost od snježnih lavina. Sve je to utjecalo na odluku da se ekspedicija vrati u dolinu.

Kolektivni napor članova ekspedicije je urođio plodom. Jugoslavenska zastava se prvi put zalepršala na himalajskim vrhovima, a ono što nas je najviše obradovalo to je činjenica da se svi članovi ekspedicije vraćaju u domovinu živi i zdravi i da je veliki podvig postignut bez ijedne nesreće, što je malo kojoj himalajskoj ekspediciji pošlo za rukom.

Iz literature

KITKA

Jordan Tasevski i Prvoljub Lilčić: KITKA. Planinarska biblioteka knjiga 1. Izdalo Planinarsko društvo »Skopje« u Skoplju 1959. godine. Broširano, 40 strana s brojnim ilustracijama i geografskom skicom. Štampano cirilicom na makedonskom jeziku.

PD »Skopje« u Skoplju koje već 15 godina radi na širenju planinarstva u Makedoniji, jedno je od najaktivnijih u toj republici i po broju od 700 članova najbrojnije. Jedan od najvećih uspjeha društva je izgradnja planinarskog doma pod vrhom Kitke u blizini Skoplja. Dom je dovršen prošle godine a nalazi se na nadmorskoj visini od 1350 metara. Kitka je sa svojim šumama, lijepim vidikom a sada i sa planinarskim domom postala privlačna izletišna točka za stanovnike Skoplja. Da bi upoznalo široke slojeve planinara i gradana sa svojom planinom, društvo je izdalo ovu knjižicu, koja je vrlo lijepo opremljena, štampana na dobrom papiru i bogato ilustrirana. Geografska karta priložena na kraju čini, da ova knjižica može poslužiti i kao planinarski vodič, premda je to zapravo neke vrsti društvenog almanaha i zbirke putopisa. U prvom poglavljiju je opis planine, njene prirode i okoline, a u slijedećim poglavljima opisani su izleti do njenog vrha, zatim put na Solunsku Glavu u Jakupici planini, čiji je Kitka u stvari ogrank i na kraju poglavje o novom planinarskom domu, koji je zapravo samo jedna karika u planinarnom lancu kuća na budućoj Makedonskoj planinarskoj magistrali. Najkraći pri-laz do novog planinarskog doma je od ž. st. Dračevo južno od Skoplja, odakle ima do kuće 3 i pol sata hoda.

Dr. Željko Poljak

TURISTIČKI VODIČ NA PLITVIČKA JEZERA

Drago Paulić: »Plitvička jezera«

Izdanie »Mladost, Zagreb, 1960. Strana 80.

Bit će najbolje bez posebnog uvida i okolišanja reći kratko sažeto i nedvosmisleno jasno: treće, prošireno i prerađeno izdanie vodiča na Plitvička jezera pozitivnat je i vrijedan doprinos našoj turističkoj, informativnoj literaturi. Knjižica »Plitvička jezera« poznatog turističkog stručnjaka i još uvijek aktivnog planinara

i alpiniste starije generacije Dragutina Paulića, vrlo je aktuelan i dobrodošli pričučnik, koji će bez sumnje korisno poslužiti i planinarima.

Uz popularno lak i razumljiv prikaz osnovnih i ponajvažnijih podataka o geološkom postanku, razvitku, sadašnjem stanju prirodnih osobitosti, društveno-historijskom značenju i turističkom značaju Plitvičkih jezera, autor upoznaje čitaoca tog turističkog vodiča i s nizom takvih konkretnih i provjerjenih podataka, koji posjetiocu Jezera prvenstveno interesiraju. Posebna je vrijednost ovog štampanog vodiča, što su ti podaci pisani i prikazani na način, koji će korisniku i putniku omogućiti, da se i sam, bez posebnog tumača i vodiča lako snade u priličnom labirintu tog ličkog prirodno-perivojskog jezerskog biserja. Za planinare su posebno značajni podaci o pješačkim planinarskim prilaznim putovima na Plitvice i kratko, ali vrlo svršishodno poglavje o izletima u okolicu Jezera. Na razmjerno malenom broju stranica ovog turističkog priručnika, uz oveći orientacioni kartografski crtež Plitvičkih jezera, nalazimo zaista vrijedan sadržaj obogaćen još nizom instruktivnih crteža i odličnih fotografija (autori: Tošo Dabac, Milan Pavić, Drago Paulić, Ladislav Jurčić, Vladimir Redenšek i foto-služba »Putnik« Zagreb).

Sve u svemu: Paulićeva najnovija knjižica »Plitvička jezera« koristan je informativni turistički vodič, koji usprkos škromnome opsegu obiluje vrijednim sadržajem i tehnički ukusnom suvremenom opremom, te zavreduje pozitivnu ocjenu i javno priznanje.

Vladimir Blašković

D A B R I

Dabri i susjedna sela Srednjeg Velebita. Socijalno-medicinska za-pažanja. Izdao Institut za medicinska istraživanja i medicinu rada JAZU, Zagreb 1959. Urednik prof. dr. Branko Kesić. Broširano, 133 stranica, sa 50. slike i fotografija u tekstu i u prilogu.

Nakon prve knjige o Velebitu na našem jeziku, koju je izdalo još 1929 Hrvatsko planinarsko društvo u Zagrebu (Planinarski vodič po Velebitu od dr. Josipa Poljaka), trebalo je čekati ravno 30 godina na slijedeću publikaciju o toj planini. Velebit, još uvijek slabo istraženo, veliko područje, tema je nove publikacije naše najviše naučne ustanove, Jugoslavenske Akademije u Zagrebu. Knjiga je nastala kao plod jednomjesečnog rada ekipe, koju je organizirala Škola narodnog zdravlja »Andrija Štampar« u Zagrebu pod vodstvom sveučilišnog profesora dr. Branka Kesića, šefa te ustanove. Inicijativu da ekipa uzme kao područje svog rada upravo Dabre, dao je akademik Branimir Gušić, dobar poznavaoc Velebita i poznati planinar. On je i sam sudjelovao u radu ekipe. Ekipa je postavila svoj logor u Bačić Dulibi ljeti 1957. godine. Kao glavni cilj imala je utvrditi zdravstveno stanje naroda i patološke pojave u jednom ekonomski nerazvijenom i izoliranom području našega krasa i ustanoviti da li se u tako izoliranom području pojavljuju neke specifične pojave. Ekipa se sastojala od preko 30 članova, među njima 9 lječnika i 15 studenata medicine. Za istraživački rad formirane su posebne grupe, koje su izvršile sistematski pregled stanovništva, pregled kuća i vodoopskrbnih objekata, prikupile epidemiološke podatke i izvršile niz laboratorijskih ispitivanja u selima Crni Dabar, Ravni Dabar, Došen Dabar, Došen Plana, Bačić Duliba, Oštarije, Konjsko, Kučišta, Ledenik, Sušanj i Stupačinovo.

Nakon opširnog uvoda, koji opisuje rad ekipe i metodiku rada, slijede članci u kojima su izneseni rezultati istraživanja. Uz posve medicinske teme od šireg značaja je studija »Životni događaji i socijalno-ekonomska obilježja« autora B. Kesića, Z. Šestaka i Z. Topolnika. Naročito treba istaknuti naučnu radnju akademika Branimira Gušića »Antropogeografski prikaz Dabara«, kojom je pokazao kako planinarsko djelovanje može dati korisnih rezultata, ako se stavi u službu nauke. Ova radnja može poslužiti svakom posjetiocu Velebita kao priručnik iz kojeg će stići niz saznanja korisnih za kulturno putovanje po našoj najljepšoj planini. Knjiga je ilustrirana sa preko 50 ilustracija, od kojih velik dio može služiti ne samo kao dokumentarni materijal, nego i kao ukras.

Dr. Željko Poljak

I. Plenum alpinista Jugoslavije

U nedjelju 5. VI. 1960. godine održan je I. Plenum alpinista Jugoslavije poslije oslobođenja.

Plenumu su se odazvali alpinisti iz svih Republika i na njemu je učestvovalo 53 učesnika.

Organiziranje Plenuma povjerio je PSJ Komisiji za alpinizam PSH te je ona organizaciono uspješno izvršila zadatak. Diskusija na plenumu je pokazala da su ovakovi sastanci neophodno potrebbni te je u tom smislu donesen i zaključak.

Diskusija je bila izvanredno plodna, a razvila se poslije dobro održanog referata pročelnika Komisije za alpinizam PSJ-a Istoka Paljarucija.

U diskusiji su dotaknuti mnogi problemi razvitka alpinizma Jugoslavije u poslijeratnom periodu te su također ukazani putevi za neka rješenja tih problema. O tom najbolje govori stenografski zapisnik sa preko 100 stranica.

Komisija za zaključke koju su sačinjavali Pero Lučić-Roki, Leander Kukec, Dražen Zupanc, Momčilo Rekalić, na osnovu tog obilnog materijala formulirala je najvažnije zaključke, koje donosimo u cijelosti:

1. Preporučuje se republičkim komisijama Srbije, Slovenije i Hrvatske da svake godine redovno organizuju alpinističke pohode i slične akcije u Makedoniju, Crnu Goru i Bosnu i Hercegovinu, na koje će pozivati alpiniste tih republika. Na ovaj način će se alpinizam stvarno popularizirati među planinarima tih republika, a među alpinistima ostalih republika pobuditi interes za studiranje stijena na područjima gdje alpinizam nije razvijen. Time bi se istovremeno, povećala mogućnost, da naši alpinisti izvedu što više prvenstvenih uspona u tim stijenama.

2. Osnovna organizaciona jedinica je alpinistički odsjek pri planinarskom društvu ili jedna alpinistička organizacija pri gradskom ili sreskom Savjetu — Savezu planinara.

U svrhu ostvarenja najpovoljnijih mogućih uslova za uspješnu alpinističku djelatnost, kao i za podizanje ideološkog i kulturnog alpinističkog nivoa članstva i suradnje sa istovrsnim alpinističkim organizacijama, te društvenim i kulturnim ustanovama koje pokazuju interes za alpinizam, mogu se osnivati stručne alpinističke organizacije koje okupljaju članove alpinističkih odsjeaka.

Funkcija republičkih komisija za alpinizam ostaju kao i do sada, t. j. one su savjetodavni organi republičkih izvršnih odbora te rukovode i okvirno koordiniraju rad alpinističkih organizacija. Obavezno je da na čelu komisije bude alpinista.

Koordinaciona komisija za alpinizam PSJ, ostaje po strukturi ista, t. j. na čelu joj je član IO-a PSJ, a sačinjavaju je pročelnici-načelnici republičkih komisija za alpinizam ili njihov zamjenici. Funkcija komisije je da koordinira rad republičkih komisija, da se stara o medurepubličkoj suradnji alpinista i da predstavlja alpiniste Jugoslavije na međunarodnom nivou. Osniva se tehnički sekretarijat za izvršenje zadataka Komisije koji se bira iz redova alpinista.

Komisija saziva Plenum alpinista Jugoslavije najmanje jedamput godišnje prema zaključku Plenuma CO PSJ na Matki 9–10. marta 1960.

Izvršni odbori republičkih planinarskih Saveza kao i Izvršni odbor PSJ dužni su da vode računa o radu i napretku alpinizma u svojim republikama odnosno u Jugoslaviji.

3. Stavlja se u dužnost Koordinacionoj komisiji da vodi centralnu evidenciju planiranih odlažaka u inozemstvu i o tome obavještava sve republičke komisije. Također joj se stavlja u zadatak da vodi sistematsku politiku u tom pravcu sa finansijskim sredstvima u okviru postojećih mogućnosti.

4. Potrebno je unificirati sistem odgoja kadrova i sastaviti jedinstveni program za njega. Trebalo bi da se sastavi okvirni pravilnik za sticanje zvanja alpinista i za djelovanje osnovnih alpinističkih organizacija. Taj pravilnik bi sadržavao opća načela i uslove. Koordinaciona komisija treba da obrazuje jedno tijelo sastavljeno od alpinista koje će podnijeti konkretni prijedlog za rješavanje ovog zadatka.

5. Zadužuje se koordinaciona komisija da oformi jednu grupu alpinista koja bi donijela prijedloge u vezi standardizacije tehničke opreme kao i kriterijum za dotrajlost upotrebljivane opreme, te uslove održavanja opreme. Preporučuje se da tom grupom alpinista rukovodi Dr. France Avčin.

Pored toga trebalo bi naći puteve da se zainteresiraju poduzeća koja uvoze sportsku opremu kako bi se izvršila nabavka iz uvoza alpinističke tehničke opreme.

6. Stavlja se u zadatku Koordinacionoj komisiji da provede jedinstvenu evidenciju svih prvenstvenih uspona izvršenih od jugoslavenskih alpinista u zemlji i inozemstvu te svih prvenstvenih uspona izvršenih na teritoriju Jugoslavije. Takoder je potrebno da se vrši jedinstvena evidencija kadrova te izvršenih uspona u zemlji i inozemstvu, zimskih i ljetnih. Republičke komisije za alpinizam dužne su dostaviti izvještaje za proteklu godinu najkasnije do kraja mjeseca marta tekuće godine.

Treba nastojati da se na osnovu prakupljenih podataka o prvenstvenim usponima izda jedinstveni penjački vodič kroz Jugoslaviju izuzev već postojećih.

7. Alpinistička propaganda treba da bude ozbiljna i usmjerena tako da alpinizam postane popularniji i više razumljiv širem krugu planinara. Alpinisti koji imaju smisla za pisanje treba da se više angažiraju na davanju priloga štampi i časopisima.

Koordinaciona komisija trebala bi izdavati godišnji popis literature domaće i strane, koja tretira aktuelne probleme alpinista.

Koordinaciona komisija bi trebala nastojati da se više piše u novinama o alpinizmu. Komisija bi trebala da bude Centralni informativni organ za štampu, a morala bi također imati na raspolaganju sve podatke o alpinizmu u Jugoslaviji kako bi ih mogla dati na raspolaganje PSJ i štampi, te drugim organizacijama koje te podatke trebaju.

Zadužuje se Koordinaciona komisija da na osnovu projekata Slovenije i Hrvatske izradi univerzalnu značku Jugoslavije.

8. Potrebno je da Koordinaciona komisija ispita kako se financira alpinistička djelatnost u Jugoslaviji te da na osnovu toga predloži načelno rješenje Izvršnom odboru PSJ. To pitanje treba rješavati u skladu sa konцепцијom SSRNJ o formiranju centralnog fonda za finansiranje fiskulturnih organizacija.

Planinari Zagrebačkog garnizona

Planinarsko društvo Zagrebačkog garnizona »Sutjeska« nedavno je proslavilo desetogodišnjicu postojanja i rada. Svojom aktivnošću i postignutim uspjesima, o kojima je bilo riječi i na posljednjoj skupštini, društvo se uvrstilo među najbolje planinarske organizacije u Republici. Danas ono ima preko 700 članova, od kojih su 370 mlađi planinari — pioniri, uglavnom daci osmogodišnje škole »Silvije Strahimir Kranjčević« i djeca starješina iz garnizona. Broj članova je naročito porastao u posljednje dvije godine, tako da je »Sutjeska« danas i jedno od najmasovnijih planinarskih društava u Hrvatskoj.

Dobivanjem društvenih prostorija u Domu armije, a naročito planinarskog doma na Sljemenu, maja 1959. godine, stvorene su veće mogućnosti i povoljniji uslovi za razvoj i omasovljavanje društva. Zahvaljujući, zatim prihodima od članarine, sabirnoj akciji i dotacijama dobivenim od Planinarskog saveza Hrvatske, dom na Sljemenu je potpuno preuređen, snabdjeven je sa 24 postelje, radio-aparatom i gramofonom, tako da je postao privlačno izletište za sve članove društva.

Društvo je poklonilo naročitu pažnju radu sa mlađim planinarima — pionirima. Pioniri »Sutjeske« su u više navrata osvajali prva mjesta u takmičenjima sa ostalim planinarama, članovima drugih planinarskih društava, u orientacionom maršu, polazanju šatora, masovnim sletskim vježbama itd. Ove zime, za vrijeme školskog raspusta, u domu na Sljemenu boravilo je preko 50 mlađih planinara; za njih su bila organizovana i dva smučarska tečaja.

Stariji članovi su imali lani 45 izleta na Sljeme. Osim toga, planinari »Sutjeske« su pravili izlete na Plješivici, Samoborsko Gorje, išli na Plitvička jezera, u Kumrovec, na Trakoščan, penjali se na Vršić, Viševnik, Triglav...

Radi popularisanja planinarskog sporta, posebno svoga društva, »Sutjeska« ima u prodavnici preduzeća »22 decembar« svoj stalni izlog sa fotografijama i podacima o svojoj djelatnosti. Osim toga, društvo je organizovalo u više navrata prikazivanje raznih planinarskih filmova za svoje članove.

Postignuti uspjesi, naročito posljednjih godina, rezultat su i dobrog i pozrtvovnog rada čitave uprave sa predsjednikom, potpukovnikom Božidarom Škerlom, i sekretarom, vojnim službenikom Stjepanom Šrbecom.

T. SUTLOVIĆ

(Iz »Narodne Armije«, Beograd, 8. IV. 1960.)

LAVINA NA KANGČENGDŽUNGI

Povodom tridesetgodišnjice ekspedicije na Kangčengdžungu, prve međunarodne ekspedicije u povijesti osvajanja Himalaja, donosimo njen opis, koji je napisao učesnik Frank S. Smythe, poznati alpinista, književnik i novinar.

Do otkrića Everesta najvišom planinom na svijetu smatrala se Kangčengdžunga. Ova je planina smještena na granici Sikkima i Nepala otprilike 80 kilometara od Dardželinga i oko 20 kilometara južno od Tibeta. Uzdiže se u visinu od 8570 metara, a vrh ove planine sastoji se zapravo od pet vrhova, koji zajedno tvore prostranu, visoku masu stijena, snijega i leda.

Prilazi na Kangčengdžungu bili su istraživani već u toku prošlog stoljeća, pa je u tom razdoblju bilo i nekoliko neuspjelih pokušaja uspona. Tek 1929. izvršen je prvi ozbiljan pokušaj uspona na vrh ove planine. Njemačka ekspedicija pod vodstvom Paula Bauera pokušala je izvršiti uspon preko sjeveroistočne strane. Staza tog uspona duga je svega nešto preko 8 kilometara, ali je nevjerojatno teška. To je bio hrabar podvig, a učesnici su doprli do visine od oko 7300 metara.

Na rubu pukotine

Veličanstveni prizor ledenjačkih prevjesa na sjeverozapadnoj stijeni Kangčengđunge zaista je pogled koji se ne zaboravlja. Nebrojene bure sakupile su snijeg i led na desetak metara debljine, a vlastita težina potiskuje led prema dolini. Kada težina stršecih dijelova glečera postane veća od adhezije snage koja ih veže za bazu glečera uz padinu planine, oni se odlamaju i ruše niz planinu, noseći na svom putu i druge labilne količine leda, snijega i stijena. Velike lavine ruše po nekoliko miliona tona snijega, leda, stijena i zemlje u širinu do nekoliko stotina metara. Lavine leda u područjima Himalaje poprimaju razmjere katastrofa. Oštri vjetar, koji često prati lavinu, dovoljno je jak da s površine zemlje pomete sve na što naide, a sama lava može uništiti svaku karavanu koja joj se nade na putu. Takva je na primjer bila katastrofa koja je godine 1937. zadesila njemačku ekspediciju na planinu Nanga Parbat. Učesnici ekspedicije postavili su bivak na mjestu, koje se je činilo relativno sigurnim i nalazilo se u zaklonu od lavina. A ipak je lava u toku noći zatrpana bivak i pod sobom pokopala šesnaest žrtava.

Na svijetu vjerojatno ne postoji padina planine na kojoj nastaju tako brojne velike lavine kao sjeverozapadna padina planine Kangčengđunge. U stvari, pojedini zidini dužine od po više kilometara brani prilaženje planini svim nasrtljivcima, a na niže smještene glečere ruši se nepresušni vodopad lavina. Nesretniku, koga jedna od tih lavina zahvati, nema spasa.

I ne uzimajući u obzir opasnost od lavina, uspon na Kangčengđungu skopčan je sa tri druge poteškoće. Prije svega strašna je težina uspona preko »ledenog stepeništa«, jer je Kangčengđunga za planinare komplikirana planina sa vrlo strmim padinama i sa stijenama visokim i do nekoliko stotina metara.

Druga je poteškoća u vezi s visinom. Čovjek na planini ove visine daje i posljednje rezerve svojih snaga. U visini od 5500 metara zrak sadrži dva puta manje kisika od onoga na površini mora; u još većoj visini pokreti čovjeka postaju polaganiji, sve dok za svaki korak nije potrebno osam do deset udihaja, pa se u prosjeku ne može izvršiti veći uspon od 80 do 100 metara visinske razlike na sat. Ovaj razrijedeni zrak uzrokuje i druge neugodne posljedice. Penjač gubi tek i san, a nje-gova tjelesna težina i snaga vrlo brzo opadaju. Jedino aklimatiziranjem, a to znači uspinjanjem u visinski kratkim etapama, on može svoje tijelo donekle prilagoditi na razrijedeni zrak i pomanjkanje kisika, te će moći relativno bolje napredovati.

Treću poteškoću stvaraju vremenske prilike. Kod vršenja uspona, kolikogod planovi bili u tančine izrađeni, odlučnu riječ uvijek imaju vremenski uvjeti. Po visokim planinskim vrhovima Himalaje udaraju nemilice vjetrovi strašne snage. U toku od 48 sati na Kangčengđungi može da napadne snijeg visine do dva metra. Temperatura može da padne na minus 30 stupnjeva. Nesretnici su oni planinari, koje na tim visinama iznenade nepovoljne vremenske prilike. Oni se većinom smatraju sretnim, ako se iz takve neprilike izvuku samo sa ozbiljnim ranama od ozebljina.

Usponi u visoka područja Himalaje bez sumnje su riskantni i opasni potvrditi. Oni koji takove uspone poduzimaju dobro znaju da se mogu osloniti samo na svoju spretnost, hrabrost i pouzdanost u prosudivanju, a da im je prije svega potrebna sreća u pogledu vremenskih uvjeta.

Godine 1930. organizirana je međunarodna ekspedicija na Kangčengđungu. Ekspedicija je bila sastavljena od članova različitih narodnosti, a voda je bio čuveni istraživač Himalaje G. O. Dyhrenfurth, profesor na univerzitetu u Zürichu. Članovi ekspedicije su se sakupili u Nepalu u mjestu Dardželing, polaznoj točki ekspedicije. Tu je bilo utrošeno nekoliko dana u vršenju posljednjih priprema i u rekrutiranju nosača, jer je trebalo ne samo izvršiti prijenos od nekoliko tisuća kilograma opreme i hrane do baze kampa, nego i naći ljudi koji će iz baze kampa potrebnu hranu i opremu prenositi u visinska područja planine. Tibetanci smo bili izabrani za prenošenje do baze kampa, a odlične planinare Serpe za vršenje uspona sa teretom.

Naš plan je bio da na stazi uspona postavimo niz kampova. U svakom kampu smo kanili provesti jedan do dva dana da se aklimatiziramo na visinu, a onda tek nastaviti s daljnijim usponom do slijedećeg kampa. Posljednji kamp smo namjeravali postaviti u što većoj visini, na oko 7900 m ili još više, odakle će ljudi, koji su se najbolje aklimatizirali, krenuti na vrh planine. Za postavljanje takvog niza kampova potrebno je mnogo brige i organizatornih sposobnosti. Svaki kamp je trebalo snabdjeti s potrebnim prehrambenim artiklima i gorivom, a staze koje su ujedno i putevi za povlačenje, trebale su da budu što sigurnije i pouzdanije. Ništa se pri tome ne smije prepustiti slučaju ili improvizaciji; svaki detalj, svaku i najmanju količinu hrane i goriva treba unaprijed izračunati.

Za postavljanje kampa I. bilo nam je potrebno izvršiti samo lagani uspon na glečer Kangčengdžunge. Smjestili smo se na visini od oko 5300 m, nedaleko od golemih prvalija koje tvore sjeverozapadnu stranu Kangčengdžunge. Na ovu smo visinu bili potpuno aklimatizirani, pa smo bez zadržavanja krenuli dalje da postavimo kamp II. Ovaj je uspon već bio teži. Staza uspona je vodila po glečeru, a mjestimično su nam se ispriječile prve zapreke izbrazdanog leda. Satore smo postavili na visini od oko 5800 m.

Jedan od naših Tibetanaca skoro je tu nastradao. To je bio Ondi, koji je samom učestvovao u šest himalajskih ekspedicija. Bio je jedan od najčvršćih i najotpornijih ljudi koje sam poznavao.

Otprilike jedan sat poslije postavljanja kampa, ja sam izašao iz šatora da fotografiram okolinu. Bio sam udaljen kojih 20 ili 30 metara od kampa, kada sam začuo čudne glasove, jednu vrst tužaljke za koju nisam mogao razabrati odakle dolazi. Jedva da je i sličilo ljudskom glasu, pa si nisam mogao predstaviti šta bi to bilo. Promatrajući okolinu ustanovio sam na moje zaprepaštenje da tragovi jednog čovjeka vode do jedne rupe i tamo naglo prestaju. Približio sam se oprezno, sondirajući teren cepinom pri svakome koraku, te sam uskoro stigao do rupe. Iz nje je dopiralo stenjanje. Ondi je pao u tu jamu.

Vratio sam se žurno u kamp i obavijestio drugove o dogadaju. Žurno smo se vratili i u rupu spustili uže. Ondi, koji nije izgubio svijest, omotao je uže oko sebe, te smo ga izvukli iz jame. Pao je u dubinu od desetak metara, gdje se je zadržao

Pod ledenim zidom

na jednoj polici. Sutradan smo ga poslali u bazu kampa, gdje ga je liječnik pregledao i odredio mu mirovanje od najmanje sedam dana. Ali to nije odgovaralo njegovoj naravi, jer se je već poslije dva dana pojavio u našem kampu željan rada i doživljaja. Takav je bio moral naših nosača.

Do kampa II je sve išlo u redu, osim prof. Dyhrenfurtha, kojeg je bol u grlu prisilila da se vrati u bazu. Ali iznad ovog kampa nas je očekivao najveći napor: prijelaz preko ledenog zida. Nadali smo se da ćemo ga prijeći pomoću stepenica na jednome mjestu koje je bilo naročito izbrazdano. Da su nam, međutim, bili poznati uvjeti u Himalaji ne bismo tada niti uzeli u razmatranje ovaj način prijelaza, jer ovaj ledeni zid zapravo nije bio ništa drugo nego stršeći ledenjak koji se neprimjetno kretao i koji se je svakoga časa mogao slomiti ili smrviti pod pritiskom gornjih ledenih masa. Pokušaj prijelaza bio je stoga nepromišljeni pothvat, koji nije imao nikakvo opravdanje.

Za penjače su bili izabrani Nijemac Hoerlin i Austrijanac Erwin Schneider, koji su u Alpama izvršili već mnoge velike uspone; nadalje Uli Wieland, uzorni tip planinara, koga su svi voljeli, a čiji se grob sada nalazi u snijegu planine Nanga Parbat, gdje je godine 1934. zaglavio. Četvrti je bio George Wood Johnson, a peti penjač sam bio ja. S nama je bio i Duvanel, koji je snimao film ekspedicije, a nije ga plašio nikakav napor ni iskušenje.

Sutradan smo započeli sa izvršenjem našeg zadatka. Vrijeme nam nije bilo sklonio. Snježne bure su slijedile jedna za drugom. Hladnoća je bila tako jaka, da se ni u našim udobnim vrećama za spavanje nismo osjećali ugodno. Uspon na ledeni zid bio je nasuprot našim predviđanjima strahovito naporan. U nižem području ledenog zida smo bez naročitih poteškoća uspjeli prosjeći stazu uspona, ali smo uskoro stigli do jedne točke na kojoj se zid uzdizao okomito i prelazio dapače u prevjes. Sam led bio je ovdje crne boje i tvrd kao kamen. Nije bilo drugog načina za uspon nego da prvi u navezu sijeće u tom ledu jednu ili dvije stepenice, i da učvrsti željezni klin s karikom, kroz koju smo provukli uže. Na taj način je prvi u navezu, kojeg smo odozdo podržavali, mogao isjeći jednu ili dvije stepenice i zabiti daljnji klin na stazi uspona.

To je bio naporan rad. Činilo nam se kao da mu nema kraja. Dobro sam upamlio one časove kada je na mene dolazio red da sa napola promrzlim rukama radim očajnim udarcima cepina, sve do časa kada bi se zasopljen bez daha gušio uslijed pomanjkanja kisika i bio prisiljen da prekinem radom, jer je napor bio prevelik za moja pluća i srce.

Takav rad smo obavljali u toku od tri dana i ne vjerujem, da je i jedan alpinista ikada izvršio na ledu opasniji i teži napor.

Uspinjući se tako vrlo često bismo začuli grmljavinu i lomljavu ledenih masa, koje su se sa prevjesa rušile niz padine Kangčengdžunge. Jeka koja se je odbijala od ledenih stijena činila nam se kao prijeteća opomena planine.

Konačno je prolaz bio skoro prosječen! Računali smo da ga dovršimo sutradan i da postavimo naše šatore na snježnoj terasi iznad ledenog zida.

Sjećam se da sam te noći spavao nemirno, snivajući uzbudljive snove, a i kada sam od tih snova razbuden ležao u polusnu, prožimala me je neka vrsta depresije. Da li je to bilo uslijed prevelikog napora prethodnog dana ili se moj alpinistički instinkt bunio pred izvršenjem sutrašnjeg zadatka? Ako je to bio predosjećaj on se je pokazao točnim, jer nam je predstojala nesreća. Međutim, naše ponasanje sutradan se nastavilo u duhu koji uopće nisam shvatio. Možda je to bilo stoga što je to bila međunarodna ekspedicija, što ni jedan član nije htio biti prvi koji odustaje. Nacionalni ponos u ovakvim slučajevima ne samo da je neumjestan, nego je dapače kriminalno štetan. Planinarstvo ništa ne dobiva ako su ekspedicije međunarodne, a nacionalni ponos se podstrekava u duhu takmičenja, što svakako nepovoljno utječe na dozu zdravog razuma u prosuđivanju opasnosti i poteškoća.

Kada sam se u jutro toga dana probudio, osjećao sam se bez kondicije. Imao sam nejasni predosjećaj nesreće. Već smo se i previše izložili opasnostima. Obavijestio sam drugove da se ne osjećam dobro, što je bilo točno, i da će ostati ovoga dana u kampu.

Krenuli su na izvršenje zadatka. Schneider je pošao prvi u pratnji svog nosača Šerpe Četana. Mi smo Četanu dali nadimak »Satan« zbog njegovih dugačkih ušiljenih ušiju i njegove crne, čvrste kose. Bio je to momak zapanjujućih sposobnosti, jedan od »tigrova« ekspedicije na Everestu u godini 1924. Sjećam se da sam ga pratio pogledom dok se uspinjao uz snježni obronak te sam se divio prirodnog ritmu njegovih pokreta, koje je očito vršio bez napora. To je bio rođeni

planinar, kojemu je planinarstvo i planinarenje bilo u krvi. Ali to je bio posljednji put kada sam ga vidi živa.

Za njima je krenuo Duvanel u pratinji triju nosača, a onda je slijedio ostatak karavane: Hoerlin, Wieland i osam nosača, svi sa teškim teretima. Wood Johnson je bio sišao u bazu kampa da riješi neka pitanja transporta.

Slijedećih nekoliko minuta ostao sam sjedeći pred šatorom promatrajući karanavu, dok se je ona polagano i naporno uspinjala uz padinu u pravcu ledenog zida. Ovo je jutro, nakon nedavnih snježnih bura, bilo čudnovato blago; po padinama i rubovima ponora se magla lijeno valjala. Nije bilo ni daška vjetra, a planine koje su okruživale kamp bile su čudnovato tihе.

Nisam imao nikakvog posla, jedino da napišem nekoliko pisama i brzovaj za "Times". Vratio sam se stoga pod šator još uvijek pod dojmom tog čudnovatog predosjećaja nelagodnosti. Upravo sam se bio smjestio da započem pismo jednome prijatelju i da mu opišem opasnosti kojima smo izloženi, kada sam začuo grmljavnu lavinu. Mi smo često već slušali grmljavnu lavinu, ali ni jedna nije bila tako strahovito snažnog treska, sličnog detonacijama mnogih eksplozija. A zvuk je bio vrlo blizak, strahovito blizak. Ostavio sam olovku i otpuzao što sam brže mogao iz šatora. Prizor koji sam ugledao ne ču nikada zaboraviti.

Srušio se jedan dio ledenog zida na kojem smo u toku nekoliko proteklih dana vršili uspon. Goleme količine leda u komadima veličine kuća rušile su se poput miniranih tvorničkih dimnjaka. A na snježnoj padini, neposredno ispod ledenog zida nalazila se naša karavana, koju sam vidi kao male, crne, raštrkane točkice. Ugledao sam kako su se pomicali polagano u lijevo. U stvari oni su trčali, ali, na ovoj visini bilo je nemoguće izvoditi ubrzane kretnje. Borili su se očajno da izbjegnu strašnoj sudbini da budu zasuti tisućama tona leda, koji se je rušio strašnom snagom u njihovom pravcu.

Golemi volumen zraka uzvitlanog ovom lavinom, dizao je oblake snijega i tjerao pred sobom kao dim iz topovske cijevi. A ispod tih bijelih, snježnih oblaka isturile su se kao preteće ove lavine komadi leda, koji su razvijali nevjerljativu brzinu kližući, odbijajući se u zrak i rušeći se niz strminc, brišući na svom putu sve što bi im se ispriječilo.

Čas kasnije crne točkice u pokretu nestale su iz mog vidokruga. Činilo mi se kao da ih je lavina na svom putu zbrisala. Osjetio sam mučinu. Bilo mi je kao da snivam zlokobni san. Tek u tom času sam postao svijestan činjenice da se lavina zapravo ruši u pravcu kampa u kojem se nalazim. U meni se probudio instinkt samoodržanja. Samom se u šatoru nalazio još jedino kuhar, koji je u tom času gledao taj strašni prizor razrogaćenih očiju i otvorenih usta. Doviknuo sam mu na engleskom jeziku: »Spasavaj se!«. Razumio je odmah te smo obojica počeli trčati svom snagom da se što prije udaljimo iz područja lavine. To nam je bilo otežano jer smo upadali u snijeg, a poslije nekoliko metara smo zbog pomanjkanja kisika bili već potpuno iscrpljeni. Ne smogavši više snage za daljnje trčanje okrenuli smo se da bacimo pogled na prijeteću opasnost. Na naše veliko olakšanje smo primijetili da se u taj čas lavina zaustavlja na udaljenosti od oko 200 m od kampa. Jedino se oblak raspršenog snijega i dalje u zraku širo.

Moji su drugovi isčezli. Možda su svi poginuli. Morali smo međutim poduzeti sve što je bilo u našoj moći. Rekao sam kuharu da uzme svoj cepin te smo krenuli prema mjestu na kojem sam ih posljednji put vidi. Požurili smo koliko smo mogli, ali smo morali usporiti već poslije kratkog vremena korake, jer u toj visini i mekom snijegu čovjek ne može dugo izdržati napor. Oblak raspršenog snijega polako se rasčišćavao. Bio je to za nas trenutak napetosti i isčekivanja. Nisam se nadasao da ču ikoga od mojih drugova vidjeti; odjednom sam naprijed u lijevo ugledao crnu točku, pa još nekoliko. Dakle smo ipak imali sreću!

Nastavili smo napredovati rubom lavine, koji se je jasno očrtavao gromadama leda veličine od nekoliko metara. Oko 200 metara od kampa nestali su tragovi staze uspona ispod lavine, a s lijeve strane srušenog leda mi smo naišli na prvu grupu nosača. Bili su od straha zamijemili te su nepomično stajali osim jednoga, koji je cepinom kopko po snijegu. Bio je to Nima Tendrup. »Što radiš?« upitao sam ga. »Da li je tu pod snijegom tko zatrpan?« »Moj teret, sahibe, moj teret.«

Da bi izbjegao lavini, on je na zemlju bacio svoj teret. Lavina ga je zatrpana i on se sada trudio da ga pronade. Da je bio samo čudom spašen, to ga nije zanimalo, a niti činjenica da drugi nisu bili takve sreće. On je izgubio teret koji mu je bio povjeren.

Malo više sam ugledao Wielanda, Hoerlina i Duvenala sa njihovim nosačima. I oni su imali sreću, jer su uspjeli izmaknuti rubu lavine za nekoliko metara. Zaista, pravo čudo sreće.

Ali Schneideru i Cetanu nije bilo traga. Oni su bili na čelu kolone, a kada se lavina započela rušiti, nalazili su se upravo pod ledenim zidom, koji ih je vjerojatno pod sobom pokopao. Dok smo raspravljali o tome što bi se moglo poduzeti, začuo se povik iz visine. Bio je to Schneider, koji nam se nakon nekoliko časaka pridružio. I on se je nekim čudom spasio. Kada se je ledeni zid srušio, on se je upravo nalazio pod njim. »Čuo sam pucketanje, a onda se je zid srušio. Ugledao sam iznad svoje glave blokove leda od 50 metara, pa sam sebe već video mrtvoga. Ali sam ipak potrčao u lijevo, pa je lavina projurila mimo mene na rastojanju od 5 metara.«

Cetanu nije bilo ni traga. Kada je lavina krenula, on se je nalazio iza Schneidera. Vjerojatno ga je struja lavine zahvatila i srušila. Iako nismo gojili nadu da ćemo ga pronaći u tom moru razbijenog leda, ipak smo se podijelili i započeli s traženjem. Uskoro je Wieland ugledao ruku koja je stršila između ledenskih gromada. Skinuli smo komade leda i otkrili tijelo jednog Cetana. To je bio žalostan prizor, jer mu je tijelo bilo strašno unakaženo od pritiska gromada. Nosači su ga, izmjenjujući se, odnijeli do kampa, gdje smo ga pokopali u snježnoj grobnici koju smo iskopali našim cepinima. Njegovi drugovi su spržili nešto riže i rasuli je po njegovom tijelu mrmljavajući pri tome obrede molitve. Evropljani su za to vrijeme otkrivenih glava okružili grob. Magla, koja je obavila Kangčengdžungu, u međuvremenu se je raspršila, pa smo ugledali strašnu planinu kako se veličanstveno uzdiže do svoje krune od pet vrhova.

Povukli smo se u kamp I, gdje smo donijeli odluku da odustanemo od daljnog pokušaja uspona dosadašnjim pravcем. Drugi pokušaj uspona izvršili smo preko sjeverozapadnog grebena. I taj se je pokušaj izjalovio, te možemo bez bozanih potvrđiti, da uspon na Kangčengdžungu ne će nikada biti izvršen ovom stazom; dužina staze i teškoće koje treba na tom putu savladati, čine ju nepraktičnom i beznadnom.

Ipak, izvršili smo neke značajnije uspone: Schneider i ja teški uspon na jedan 7-tisučnjak zapadno od Kangčengdžunge. Osim toga izvršeni su i usponi na druge planinske vrhove.

Nakon toga ekspedicija je prešla prijevoj Jonsong La visok 6120 m s namjerom, da izvrši pokušaj uspona na vrh Jonsong visok 7459 m. Uspon smo izvršili u dva navrata, najprije Hoerlin sa Schneiderom, a onda Švicarac Marcel Kurz, Wieland i sam prof. Dyrhrenfurth.

To je relativno lak uspon ali nas je zateklo nepovoljno vrijeme uz hladne vjetrove. S vrha planine se pružao veličanstven pogled: na jugu veličanstvena Kangčengdžunga, na sjeveru doline Tibeta, a na sjeverozapadu je stršio Everest.

Tako se je završila međunarodna ekspedicija na Kangčengdžungu. Usprkos svim nedaćama učesnici su već tada izrazili želju da se ponovo vratre u područje tako divnih i veličanstvenih planina.

Preveo: H. B.

*

Kangčengdžungu je osvojila tek 25. svibnja 1955. godine engleska ekspedicija pod vodstvom Charles Evansa, koji je učestvovao i u pobjedničkoj ekspediciji na Everest. Ovu ekspediciju je organizirao Alpine Club i Kraljevsko geografsko društvo u Londonu. Kangčengdžunga, treći vrh po visini na svijetu, osvojen je dakle tek dvije godine nakon Mount Everesta. Članovi Evansove ekspedicije nisu stupili na sam vrh, nego su se zadržali jedan metar ispod njega, kako bi izvršili obavezu koju su prije uspona dali indijskom premijeru Nehruu. Ekspedicija je naime morala voditi računa o religioznim osjećajima stanovnika Sikhim Himalaje, za koje je Kangčengdžunga sveta planina i koji smatraju da bi stupanje na njen vrh moglo izazvati kaznu strašnim olujama i drugim nesrećama (Op. ur.).

Rupnica kod Vočina

GEOLOŠKI SPOMENIK PRIRODE

Na obroncima Papuka južno od Vočina, u dolini potoka Rupnice, uz samu cestu, nalaze se tragovi vulkanske aktivnosti u našoj domovini za vrijeme tercijara. Vulkansko kamenje (augitni andezit), nastalo iz ohlađene lave, pokazuje ovdje osobitu pravilnost u razvoju mase, tvoreći stupove neobično pravilnih oblika (prizmatsko odlučivanje je najsavršeniji blok odlučivanja vulkanskog kamenja). Debljina kamenih stupova kod Vočina iznosi 8—30 cm; u poprečnom presjeku stupovi su obično peterostrani ili šesterostrani. Te kamene prizmatične tvorevine položene su pretežno uspravno (samo skupina stupova središnjeg dijela brijega najprije je od osnove uspravna, a u gornjem dijelu savinuta).

Prizmatični stupovi augitnog andezita u dolini potoka Rupnice zapremali su nekada znatnu površinu. Međutim, u razdoblju između dva rata radio je tu vrlo aktivni kamenolom, budući da se vulkansko kamenje, koje pokazuje pojavu odlučivanja, može bez većih priprema i troškova iskoristavati u razne tehničke svrhe. Na taj način su mnogi osobito lijepi oblici tih stupova oštećeni i pretvoreni u kamen tučenac sve dok nije 1948. g. spomenuto područje proglašeno prirodnom rijetkošću i na taj način zaštićeno od eksploatacije. Naime, pojava odlučivanja eruptivnog kamena augitnog andezita u stupovima poznata je u našoj domovini jedino u Rupnici. (Inače, lijepih prizmatičnih stupova bazalta ima u zapadnoj Škotskoj; najljepši uspravni stupovi bazalta i prostorno najveći su oni kod Linza na Rajni, te oni kraj Weimara).

Odlučivanje vulkanskog kamenja u stupovima neobične pravilnosti u razvoju i poretku uvjetovano je brzim ohlađivanjem i fizikalnom homogenošću vulkanske mase. Ohlađivanjem vulkanske mase dolazi do stezanja i raspucavanja na površini, a površinske pukotine (napredovanjem ohlađivanja) prodiru sve dublje u vulkansku masu, te rezultiraju stupovi, koji stoje okomito na plohu ohlađivanja. Nije, međutim, razjašnjeno, zašto dolazi do savijanja izvjesnih stupova unutar ostalih ravnih, kao što je to slučaj kod Rupničkog augitnog andezita.

Prema novom »Zakonu o zaštiti prirode« Rupnica kod Vočina bit će kategorizirana kao geološki spomenik prirode zbog svog velikog znanstvenog značenja i zanimljivosti.

ma. k.

Popis spilja i ponora u Hrvatskoj

(Nastavak)

Banovina (Banija)

- Spilja II kod Slabinje, izm. Kostajnice i Dubice,
- Spilja II kod Slabinje,
- Jama u Kamrenom brdu kod Graduše, kod Petrinje, dub. oko 3 m, Ka Po,
- Podrum pod Nikolin brdom, kod vojne bolnice u Topuskom, d. 30 m, š. 2 m, v. m, l. c.
- Pernik pećina podno ruševina grada Pernika (Topusko), 100 m dugački hodnik sa užim i širim prostorijama. Ulaz sa W, a izlaz na N strani, Lo/211, Ka Po,
- Rudarski rov u Velikoj Pecku u Petrovoj gori, d. oko 200 m, Ka Po,
- Lukinića pećina kod sela Lukinić (Vrginmost), na d. obali potoka Trepča, š. oko 20 m, d. oko 30 m, GP 1901/134, 902/2015, Ka Po, Speleolog 1955/16,
- Lotinska špilja u selu Lotine kod Zrina, u dvorištu Miloša Lotine kbr. 35, dub. 8 m, d. preko 140 m,
- Klokoč špilja nedaleko Klokoč grada (Glina), F/344, Seljan: Zemljopis autrijsko ilirske pokrajine, Zagreb 1843/230,
- Jakšić pećina kod Mračaja 16 km S Vojniča, obrambena pećina, l. c. K/177, H/687,
- Zumberak-Jastrebarsko
- Zidovska hiža, kuća jama kod Budinjaka s 1. strane ceste od Budinjaka u Dane, d. oko 14 m, HP 1905/90, H/359, 696, G G 1949-50/114, 14 m, HP 1905/90, H/359, 696, G G 1949-50/114, Ka Po,
- Pogana jama kod Kalja, polušpilja razdijeljena u dva dijela; u juž. dijelu teče potocić Poganjuša, u sjev. dijelu uvale teće 1949-50/106,
- također kratka ponornica, H/359, 678, G G 1
- Stričanice špilja kod Kalja, nedaleko Pogane jame, d. oko 25 m, H/359, G G 1949-50/112, Ka Po,
- Sopote špilja kod Sošica, d. 7 m, F/400, Ka Po,
- Jama kod Sošica, povrh puta koji vodi u Sopot, l. c.

- Polušpilja kod sela Jezernice kod Sošica, d. 3 m, š. 6 m, Ka Po,
- Jama kod zaselka Oštare i Kostanjevice, na l. strani puta koji vodi od ceste u zaselak, l. c.
- Polamanica pećina NW sela Loviće, otvor š. 8 m, v. 4,5 m, d. oko 50 m, GG 1933, Vranjačka pećina kod Pećna, d. oko 30 d, š. 4 m, v. 3 m, H/359, G G 1949-50/114,
- Tomaševeciška ponor pod Ravnim Kalovima, otvor š. 3 m i spušta se okomito dolje, gdje ima vode, H/359, G G 1949-50/106,
- Pećina kod Boića, zazidana pećina nedaleko Sošica, F/400,
- Pećina na Briselu kod Čučića (Pećno), Znetva ponikva kod Pećna, na posjedu Petra Bratičića, koja je g. 1892. poniknula, š. 8-10 m, dub. 5 m. Za povodnji čuje se pod njom voda, koja komunicira sa susjednim bunarom, HP 1899,
- Zazidana pećina kod Pećna, kod sela Stanišića. Ulaz v. 1 m, š. 2,5 m, d. 18 m, G G 1949-50/106, HP 1899, Ka Po,
- *Bijela strana* pećina kod Mrzlog polja, K/177, F/404,
- Ponor kod sela Cernik na l. strani potoka Kupčina, Ka Po,
- Jama nad selom Jurjevičani, blizu Poljanice u Plješivici, raspuklo ždrijelo prema vrhu brda, HP 1906/78,
- Jama u gorskoj kosi Gaj, nad cestom od Poljanice do Prilipja, l. c.
- Rup anad škarpom uz cestu nad selom Lacičovići. Za povodnji rupa guta vodu, l. c.
- Grofova pećina u Prilipu, u Mišićevom vrtu, pol: $45^{\circ}43'40''N + 15^{\circ}40'30''E$, W od plešivičke crkve, d. 56 m, ulaz ozidan, u glavnom i u desnom hodniku ima bazen s vodom. Ima dvije dvorane, Ka Po, istr. spel. odsj. PD «Dubovac», Karlovac, Ka Po,
- Pečenjevka pećina kod el. Keseri, izm. Radatovića i Sošica, F/400,
- Kraljeva jama kod sela Keseri, Pavlovića špilja kod sela Keseri,

DO SADA IZAŠLI NASTAVCI:

Područje Like 1957 br. 3-5 str. 126-132 i br. 6-7 str. 176-183.

Velebit 1957 br. 6-7 str. 183-185.

Gorski Kotar 1959 br. 7-8 str. 180-186 i 9-10 str. 229-230

Hrvatsko primorje 1959 br. 9-10 str. 230-235, br. 11-12 str. 276-278 i 1960 br. 5-6 str. 137-138

Kvarnerski otoci 1960 br. 5-6 str. 138 i br. 7-8 str. 187-188

Slavonija 1960 br. 7-8 str. 187

Okolina Samobora 1960 br. 7-8 str. 188

Okolina Karlovca 1960 br. 7-8 str. 188.

IZ NAŠE ZEMLJE

SKUPŠTINA MEĐUNARODNOG PLANINARSKOG SAVEZA NA JAHORINI

Ovogodišnja skupština Međunarodnog planinarskog saveza (UIAA) održana je u planinarskom hotelu na Jahorini od 29. svibnja do 4. lipnja. Prisustvovali su predstavnici 20 planinarskih i alpinističkih organizacija iz 14 zemalja, ukupno 60 delegata. Skupštinu je pozdravio i otvorio Egmond d'Arcis, predsjednik Saveza. Na skupštini se diskutiralo o suradnji planinarskih i alpinističkih organizacija i o prijemu novih članova. Predsjednik PSJ, Rade Kušić, osudio je nastojanje nekih alpinističkih organizacija, koje u rad Saveza nastoje unijeti političke momente. Na skupštini je bilo govorova o značenju zaštite prirode, o čemu je referat podnio Dušan Čolić, direktor jugoslavenskog Saveznog zavoda za zaštitu prirodnih rijetkosti. O organizaciji službe spasavanja govorio je austrijski predstavnik. Planinari Maroka prvi puta su prisustvovali ovom međunarodnom sastanku. Po završenoj skupštini planinari su preko Sarajeva, Goražda, Foče i Sutjeske stigli u Dubrovnik. Iduća skupština održat će se u Beču. Ni na ovoj skupštini nije SSSR primljen u članstvo organizacije. Nakon diskusije odbijen je prijedlog za prijem.

NA KALNIKU JE ODRŽAN IV. SLET MLADIH PLANINARA HRVATSKOG ZAGORJA

Planinarsko društvo »Kalnik« iz Križevaca organiziralo je IV. slet mladih planinara Hrvatskog Zagorja, koji se je održao 4. i 5. lipnja na Kalniku. Ovaj slet je održan u okviru proslave 15. godišnjice oslobođenja zemlje i 10. godišnjice radničkog samoupravljanja. Ova dva značajna jubileja, omladina i planinari proslavili su raznim planinarskim disciplinama, kao orientacionim takmičenjem te demonstracijama alpinista po stijenama u blizini starog grada.

Prvog dana, u subotu u veče, nakon improviziranog napada na Kalnik, koji su veoma uspješno izvele jedinice Narodne armije iz Križevaca, na pozornici ispod ruševina starog grada, koji su omladinci

osvjetlili paljenjem bezbroj baklji, izveden je lijep kulturno-umjetnički program. Drugog dana, u nedjelju, kada se, osim mnogobrojnih planinara i izviđača, našlo na Kalniku i mnoštvo građana iz Križevaca i cijele one okoline, izveli su mlađi planinari svoje takmičenje. Poslije toga održan je svečani dio sleta, na kojem je iznesen kratak geografsko-povijesni opis Kalnika, kao i pozdravni govor.

Pokrovitelj ovog sleta mlađih planinara Hrvatskog Zagorja bio je član Izvršnog vijeća Sabora NR Hrvatske i nadredni zastupnik ovog kraja Franjo Gaži. On je u svom govoru mlađim planinarama izjavio radost, što ih vidi u tolikom broju okupljene u ovom povijesnom kraju. Govoreći o narodu, koji živi ispod Kalnika, o njegovoj vjekovnoj borbi, o njegovoj svjetloj prošlosti, osobito za vrijeme narodnooslobodilačke borbe, o žrtvama koje je taj narod tada dao, drug Gaži je između ostalog rekao: »Na ovo ne smijemo nikada zaboraviti. Osobito nemojte na to zaboraviti vi, draga naša omladino, već odmah u početku, od najmlađeg doba, u svakoj našoj organizaciji gajite i jačajte u svojim redovima bratstvo i jedinstvo naših naroda!«

Mlađe planinare Hrvatskog Zagorja pozdravili su delegati Planinarskog saveza iz Hrvatske, Srbije, Slovenije, te Bosne i Hercegovine.

A. G.

NESRETNI SLUČAJEVI U NAŠIM ALPAMA

Vremenske nepogode i nenadane snježne mećave iznenadile su ovog ljeta mnoge planinare u našim Alpama. Trideset i šest godišnja Anuška Arnež iz Ljubljane, koju je nevrijeme zateklo pod Skutom u Kamniškim Alpama, nije se uspjela probiti do Kokrškog sedla i uslijed iscrpljenosti ostala u planini čekajući ponoć, po koju je otišao njen pratilac. Nažalost, kad su planinari pronašli Anušku, bila je već gotovo smrznuta. Članovi »GSS-a« prenijeli su idućeg jutra unesrećenu u dolinu, a prizvani liječnik konstatirao je smrt uslijed velike iscrpljenosti i hladnoće.

U mjesecu srpnju došlo je pod Prisojnikom umalo do teške nesreće. Pod sa-

mim vrhom okliznula se Marija Perme na snijegu i poletila u dubinu. Njezin partner uspio je, stavivši na kocku vlastiti život, zadržati je u padu. Tek oko 9 sati na večer opazili su u Erjavčevoj koči njihove signale. Pripadnici »GSS-a« uspjeli su do njih stići tek u 5 sati u jutro slijedećeg dana. Na sreću snijeg je zapao nešto kasnije, tako da nije došlo do katastrofe.

Koncem srpnja smrtno se unesrećio 18-godišnji Janez Golob, električar iz Međimurja kod Kamnika. On je sa svojim prijateljem pošao brati cvijeće u stijenu pod Malom planinom. Janez se okliznuo i pao u dubinu od 120 metara.

Na Jelen-kamenu iznad Jesenica (1.200 m), gdje Jeseničani vježbaju prije težih uspona, smrtno je stradao 20-godišnji Egon Stražisar. Dne 11. kolovoza otiašao je sam u stijenu, a pošto se dugo nije vraćao, krenuli su njegovi roditelji za njim u potragu. Stigli su na vrh Jelen-kamena i čuli njegovo zapomaganje iz dubine. Pošto su sišli do nastrandala planinara, on je jedino uspio da im kaže da se sam okliznuo i pao, a zatim je poslije kraćeg vremena izdahnuo.

Dana 13. kolovoza članovi »GSS-a« dopremili su u Kamnik tijela dvojice planinara na koje je slučajno naišao jedan izletnik. Prema nekim znacima smatra se da se radi o posmrtnim ostacima 20-godišnjeg Andreja Potrata iz Celja i jednog njegovog prijatelja, koji su još u studenom prošle godine nestali prilikom uspona na Kamniško sedlo.

U Julijskim Alpama je 31. srpnja izgubio život 28-godišnji tipograf iz Ljubljane Vladimir Handeljc. On je u društvu svog prijatelja krenuo iz Aljaževog doma na Rokav. Mandeljc, koji je išao prvi, nije bio navezan i to je za njega bilo sudbinosno. Prilikom uspona odronio mu se kamen pod nogama tako da je zajedno s njim pao u trista metara duboku proljetju, ostavši na mjestu mrtav.

U Stenaru se 11. srpnja smrtno unesrećio 53-godišnji Max Lausen iz Basela. On se sa svojim rodakom Wundtom penjao uza snježnik. Iznenada se okliznuo i poletio nizbrdo. Zaustavio se tek 400 metara niže na stijenama, gdje je ostao na mjestu mrtav.

VI. MEDUREPUBLIČKO SAVJETOVANJE O ZAŠТИTI PRIRODE U TITOGRADU

U Titogradu je od 26.—30. svibnja održano VI. medurepubličko savjetovanje o zaštiti prirode, koje su organizirali Savjet za kulturu NR Crne Gore i Sekretarijat za poljoprivredu i šumarstvo I. V. NR Crne Gore. Svrha održavanja ovoga dijnjeg Savjetovanja u Titogradu bila je, da se okupe predstavnici ustanova i stručnjaci Crne Gore, zainteresirani za probleme zaštite prirode, te da se na taj način potakne osnivanje Zavoda za zaštitu prirode u Titogradu i donošenje Zakona o zaštiti prirode NR Crne Gore. Savjetovanju su, uz veći broj predstavnika republičkih ustanova i društvenih organizacija NR Crne Gore, prisustvovali predstavnici zavoda zaštite, prirodoslovnih muzeja i ustanova šumarstva iz NR Hrvatske, NR Bosne i Hercegovine, NR Srbije i NR Makedonije.

Na Savjetovanju su održani referati: »Problematika nacionalnih parkova u NR Crnoj Gori« (Ing. Dušan Vučković), »Ihtio-fauna u NR Crnoj Gori« (Ing. Đorđe Drecun), »Fauna dna crnogorskih voda« (Kosta Žunjic), »Pripreme i donošenje republičkog zakona o zaštiti prirode NR Hrvatske« (Ing. Ratko Kevo). Referati su obuhvatili najakutniju problematiku zaštite prirode u NR Crnoj Gori: pitanja uprave, granica, režima, lova i ribolova, sječe i ispaše u nacionalnim parkovima Durmitor, Biogradska Gora i Lovćen, te probleme onečišćavanja rijeka i zaštite endemične rible faune u vezi s razvojem industrije (rijeka Zeta — željezara Nikšić). Diskusija nakon referata odnosila se također na spomenutu problematiku nacionalnih parkova NR Crne Gore i drugih republika. Osim toga osobito je naglašena potreba što skorijeg donošenja Zakona o zaštiti prirode u svim republikama i uskladivanje propisa Zakona o lovu i zaštite prrode, te značenje sustavnog znanstveno-istraživačkog rada u nacionalnim parkovima, propagande i društava za zaštitu prirode.

Ekskursijama u nacionalne parkove Durmitor, Biogradska Gora i Lovćen učenici Savjetovanja su upoznali najznačajnije prirodne objekte NR Crne Gore.

ma. k.

KRATKE VIJESTI

○ **Planinarski dom kod Duge Rese** počeli su zajedničkim sredstvima graditi planinari, ribolovci i lovci na brdu Roganac. Dom će pored društvenih prostorija imati restoran, u kojem će se izletnicima servirati lovački i riblji specijaliteti.

○ **Do sada 194 transverzalaca** prošlo je čitavu »transverzalu« i steklo značku Planinske zvezde Slovenije. Taj broj još nije potpun, jer Komisija ima mnogo knjižica, koje još nije stigla pregledati i potvrditi predeni put.

○ **Piramidu na Japetiću** iznad Jastrebarskog podiglo je PD »Jastrebarsko« 27. srpnja na najvišem vrhu planine, nedaleko planinarskog doma na Žitnici. To je željezna piramida, visoka 11 metara, koja je preseljena sa Sljemena na Medvednici, nakon izgradnje televizijskog tornja. Vidik nažalost nije idealan, radi okolnih visokih stabala, koja bi trebalo posjeći.

○ **Zbor planinara kotara Rijeka** održan je 19. svibnja na Petehovcu kod Delnicu. Zbor je organizirao Kotarski odbor planinarskih društava na Rijeci. Prisutno je bilo oko 500 planinara. Rješavano je pitanje pasivnih domova i Primorsko-goranske magistrale, koja će voditi od Učke preko Gorskog Kotara do Sjevernog Velebita.

○ **Fotografska izložba** starih planinarskih fotografija održana je u prostorijama PD »Mosor« u Splitu svibnja ove godine. Izložba je imala dokumentarni karakter. Prikazane su planinarske fotografije od 1925. godine pa do pred II. Svjetski rat.

○ **Zagrebački planinar na Ruvenzoriju.** Zagrebački planinar Miroslav Rotšild, koji se poslovno već dulje vremena nalazi u Etiopiji, popeo se na najviši vrh Ruvenzorija i tu postavio jugoslavensku zastavicu. Uspon je izvršen varijantom preko istočnog glečera Aleksandre i sjeverozapadne stijene grebenom Albert na vrh Margarite, visok 5.125 metara.

○ **Ovogodišnja akcija na Sutjesci**, koja je trajala mjesec dana, dala je lijepе rezultate. Izgrađeno je 1200 metara šetališnih staza, 10 modernih sportskih igrališta, pripremljeno mjesto za uređenje kampa za 2000 učesnika, očišćeno je 16.000 kvadratnih metara od šiblja i kamenja i markirano 60 kilometara planinarskih staza u masivu Maglića i Zelengore. Sudjelovalo je 10 brigada, među kojima i jedna planinarska. Iz naše republike sudjelovalo je u planinarskoj brigadi 15 članova.

○ **Planinarski dom na Basari kod Pirotu** spada među naše najveće domove. Nalazi se u šumovitom predjelu planine Vidlič na visini od 1.100 metara. Iz Pirotu se stiže za 2 sata hoda ili pola sata automobilom. Raspolaže sa 12 trokrevetnih soba i prostorijama za skupni smještaj. Sa Basare se vidi Midžor, najviši vrh Stare planine, visok preko 2000 metara.

PLANINARSKI TEČAJEVI

○ **Alpinističku školu** održala je ovoga proljeća Komisija za alpinizam PHS u zajednici sa Alpinističkim klubom i alpinističkim odsjecima iz Zagreba. Školu je uspješno završilo 8 učenika od 16 upisanih. Osim predavanja, bilo je i praktičnih vježbi na stijenama u okolini Zagreba, a na kraju organizirana je završna tura u Kamniškim Alpama.

○ **Alpinistički tečaj i logor** u Vratima i Tamaru održao je PHS, Savjet planinara grada Zagreba i AO PD »Zelježničar« nakon završene Alpinističke škole. Tečaju je prisustvovalo 9 učesnika koji su u razdoblju od 16.—31. srpnja izveli 30 penjačkih uspona.

○ **Početnički alpinistički tečaj** istovremeno je održan na Kleku kod Ogulina. Organizirao ga je PHS, a prisustvovalo je 6 članova iz Hrvatske, 4 iz Srbije, 1 iz Slovenije, 6 iz Bosne i Hercegovine, 6 iz Crne Gore i 5 iz Makedonije uz 12 instruktora iz hrvatskih planinarskih društava.

○ **Pokretne planinarske škole** za omladince i srednjoškolce organiziralo je PDS »Velebit« iz Zagreba uz pomoć PSH. Uz teoretski program jedna škola je prošla kroz Gorski Kotar od 5.—15. srpnja sa 20 učesnika, a druga kroz Velebit od 17.—19. srpnja sa 21. učesnikom.

○ **Tečaj Gorske službe spasavanja** organizirao je Planinarski savez Slovenije od 8.—15. svibnja na Vršiču. Tečaj je bio saveznog karaktera i na njemu je sudjelovalo i 5 tečajca iz naše republike.

○ **Tečaj vodiča pohoda** organizirao je Planinarski savez Srbije od 10.—25. srpnja na Prokletijama. Na ovom tečaju je iz naše republike sudjelovalo 5 učesnika.

○ **Tečaj za omladinske planinarske rukovodioce** održan je u organizaciji Planinarskog saveza Bosne i Hercegovine od 17.—27. srpnja u Tjentištu. Iz naše republike sudjelovalo je na tečaju 6 članova.

IZ INOZEMSTVA

OKO KINESKE EKSPEDICIJE

U prošlom broju donijeli smo vijest o velikom uspjehu kineskih alpinista, koji su uspjeli po prvi puta da se uspnu na najviši vrh svijeta sa sjeverne strane, koja je do sada bila smatrana neprelaznom radi okomite stijene. Usred mnogih pozdravnih brzozava čulo se i izjava sumnji u ovaj senzacionalni uspjeh. Međutim, fotografije koje je objavila »Nova Kina« otklanjaju sve sumnje. Karakteristična je brzozavna čestitka prvog osvajača Mount Everesta, Edmunda Hillaryja: »Bravo! Ali htio bi znati, kako vam je to uspjelo.« Podaci Kineze o usponu vrlo su šturi, i oni su dužni da objasne, kako je ekspedicija bila opremljena. Poznati su slijedeći detalji. Ekspediciju je vodio 32-godišnji majstor sporta Šin Čan Cun. Borba za vrh trajala je dva mjeseca. Vrh je svladan 29. svibnja. Na vrh su stupili 25-godišnji geolog Vang Fu Co, 25-godišnji radnik Ču Jin Hu i 27-godišnji tibetski vojnik Konbu. U ekspediciji je sudjelovalo 30 članova, koji su se na podnožju našli 19. ožujka. Imali su sedam logora, najviši na 8.400 metara. Za posljednju zapreku trebalo je 18 sati penjana kod temperature od minus 40 stupnjeva! Nakon povratka u logor na 5.100 metara, članovi su bili u izvrsnoj kondiciji. Nakon Hillaryja s Tensingom i nakon švicarske ekspedicije (Karmat, Rajst i Gunten), ovo je treći uspon na Mount Everest. U isto vrijeme s Kinezima, s južne strane penjala se na Everest jedna indijska vojna ekspedicija od 13 članova pod vodstvom 42-godišnjeg brigadira Gijam Singa. Kad su se Indijski utaborili 200 metara ispod vrha, stigla je radio-vijest o kineskom uspjehu. Odmah iza toga iznenadenja stiglo je i drugo, monsuni su donijeli nevrijeme i Indijski su morali otstupiti. U Delhiju se drže rezervirano prema kineskom uspjehu, strahujući da uspon ima politički karakter i da mu je svrha pojačati kineske pozicije u ovom graničnom području. Značajno je da su Kinezi istakli na vrhu samo svoju zastavu i povrijedili običaj da se na vrhu istakne zastava Nepala i one zemlje kojoj pripadaju penjači. Ustvari, prema sporazumu Kine i Nepala, potpisanih prije pola godine, masiv Mount Everesta podijeljen je popola između dvije zemlje.

Kineska ekspedicija je deseta po redu koja se penjala na Everest sa sjeverne strane. Prvi pokušaj izvršen je 1921. go-

dine. Bili su to Englezi pod vodstvom pu-kovnika Howard Bury-a. U ekipi je bio i čovjek, čije je ime zauvijek upisano u povijest osvajanja Everesta: George Leigh-Mallory, koji je s alpinistom Irvinom 1924. nestao pri ponovnom usponu na vrh svijeta. Među neuspjelim usponima bio je i jedinstveni podhvat engleskog kapetana Morrisa Wilsona, koji se 1934. pokušao popeti na vrh posve sam, ali mu se u himalajskim vrletima zameo svaki trag. Deveti pokušaj uspona sa sjeverne strane izvršila je jedna sovjetska ekspedicija u listopadu 1952. sa 42 člana. Nije uspjela, a do visine od 8.229 metara stiglo je samo šest njezinih članova, od kojih se ni jedan nije vratio. Trebalo je počekati još osam godina do sadašnje pobjede sjeverne strane Mount Everesta.

OVOGODIŠNJE NESREĆE U VISOKIM PLANINAMA

U masivu Mont Blanca 4. kolovoza je nastradala ekspedicija od 5 planinara. U trenutku kad su se nalazili na visini od 3.096 m, zatrpaо ih je snježni usov.

Sedam mlađih talijanskih alpinista izgubilo je živote u nesreći koja im se dogodila kada su pokušali osvojiti vrh Anteleo u blizini Kortine u Italiji. Njihova tijela nadena su zajedno na dnu jedne provaljive. Pretpostavlja se da se jedan član ekipe okliznuo prilikom uspona i sve ostale povukao u ponor.

U strim klancima francuskih Pireneja poginula su dva pariska studenta i jedna studentica. Oni su se penjali na jedan vrh, premda nisu bili spremni za takav pothvat. Sve troje pali su u dubinu od nekoliko stotina metara. Njihova tijela pronađena su zahvaljujući potrazi pomoću helikoptera. Nijedna žrtva ove planinske nesreće nije starija od 22 godine.

NOVA EKSPEDICIJA ŽENA NA HIMALAJU

Žena prvog osvajača Mount Everesta, Edmonda Hillary-a, odlučila je da iduće godine organizira jednu ekspediciju žena, koja će krenuti da osvoji 8.337 m visoki vrh Makalu u Himalaji. Voda ekspedicije bit će ona lično. Poslije tragičnog svršetka prve ekspedicije žena na Himalaju, koju je vodila francuska alpinistkinja Claude Kogan, ovo će biti druga po redu ženska ekspedicija na Himalaju.